

Marabout, feticheur of bileejo?

*Religieus syncretisme binnen het domein van
magisch-religieus specialisten in Dakar, Senegal*

Bachelorthesis

Carline Westervelt

3153207

Begeleider: Geert Mommersteeg

Voorpagina

De illustratie op de voorpagina is een foto van een vrouwelijke magisch-religieuze specialist. Zij is het kauri-orakel aan het raadplegen. Deze illustratie is typerend voor mijn onderzoek omdat dit een techniek is die islamitische, christelijke en traditionele magisch-religieuze specialisten gebruiken. Het is daardoor ook veruit de meest gebruikte techniek van magisch-religieuze specialisten.

Inhoudsopgave

Kaart van Senegal.....	4
Voorwoord.....	5
Inleiding.....	6
1. Theoretische onderbouwing.....	9
1.1 Religie in Senegal.....	9
1.2 Magisch-religieuze specialisten in Senegal.....	11
1.3 De sociale positie van de Senegalese vrouw in een Islamitische context.....	14
1.4 Vrouwelijke magisch-religieuze specialisten in Dakar.....	16
2. Context van het onderzoek.....	20
3. Terminologie.....	21
4. Islamitische vrouwelijke specialisten.....	23
4.1 Technieken.....	24
4.2 Mogelijkheden en moeilijkheden.....	27
4.3 Opvattingen over islamitische vrouwelijke specialisten.....	29
5. Christelijke vrouwelijke specialisten.....	31
5.1 Technieken.....	31
5.2 Mogelijkheden en moeilijkheden.....	34
5.3 Opvattingen over christelijke vrouwelijke specialisten.....	36
6. Conclusie en afsluiting.....	39
Literatuurlijst.....	41
Bijlage 1: Reflectie.....	44
Bijlage 2: Resumé en francais.....	46

Kaart van Senegal

Voorwoord

De thesis die voor u ligt is het resultaat van twee maanden vooronderzoek, drie maanden onderzoek en 6 weken schrijven aan de thesis. Dit is alle drie in samenwerking gegaan met een aantal mensen die ik graag zou willen bedanken. Allereerst Geert Mommersteeg, mijn begeleider vanuit de Universiteit Utrecht die mij het hele onderzoeksproces heeft begeleid. Daarnaast Siebrich Visser en Dani Bender, twee medestudenten die met mij mee zijn geweest naar Senegal en mij daar, maar vooral bij het schrijfproces geholpen hebben. Daarnaast wil ik in Senegal Magueye Sy en Bach Ndiaye, de gastvaders van mijn twee gastgezinnen, bedanken voor hun gastvrijheid en hun hulp bij het opzetten van mijn onderzoek, het helpen zoeken naar informanten en het vertalen tijdens interviews. Ook wil ik al mijn andere informanten, die ik niet allemaal bij naam kan noemen, erg bedanken voor hun hulp bij het geven van informatie, interviews of het aanbrengen van informanten. Tot slot wil ik Willy Griffioen-Landman, mijn oma, en André Swijtink, mijn oom, erg bedanken voor het nakijken van mijn volledige thesis op spelling- en taalfouten.

Bedankt allemaal!

Merci a tous!

Carline Westervelt

Inleiding

“Vrouwelijke marabouts bestaan niet. Dit zijn ofwel charlatans of traditionele specialisten. Een vrouw is namelijk geen volwaardig moslim omdat zij niet te allen tijde mee kan doen aan de Ramadan en zij niet de Koran kan leren zoals een man dat kan. Een vrouw heeft namelijk een familie om te onderhouden.”

(Lamin Gueye, in een gesprek met mij op 04-03-2009)

De positie van vrouwen binnen een Islamitische samenleving is al jarenlang een onderwerp waar veel over geschreven en gepraat wordt. In het gewone leven, maar voornamelijk in publieke of centrale posities worden vrouwen vaak als onderdrukt omschreven. Vrouwen en een centrale positie in een Islamitische samenleving lijkt dan ook een *contradictio in terminus*. Echter, in Senegal is er sprake van religieus syncretisme. De bevolking van Senegal is overwegend Islamitisch, maar de tradities en het animisme zijn nooit helemaal verdwenen. Er is zelfs plaats voor een derde religie: het Christendom dat Franse kolonisten hebben gebracht naar Senegal. Vanwege dit syncretisme zijn er vrouwen, voornamelijk op religieus vlak, die wel een belangrijke en gerespecteerde positie hebben in de Senegalese samenleving. Islamitische, christelijke en traditionele magisch-religieuze specialisten zijn hier een voorbeeld van. Traditionele specialisten¹ hebben altijd al centraal gestaan in de traditionele samenleving omdat zij belangrijke taken hebben zoals het genezen en beschermen van mensen en het leiden van religieuze ceremonies. Over het algemeen zijn traditionele specialisten vrouwen. In Dakar, de plaats van mijn onderzoek, zijn traditionele specialisten echter eigenlijk niet aanwezig. Zij zijn alleen in de rurale gebieden aanwezig. In Dakar hebben christelijke specialisten deze taak van traditionele specialisten overgenomen door dezelfde diensten aan te bieden. Islamitische specialisten hebben ook een belangrijke plaats in Senegal. Zij zijn overwegend man maar opvallend is dat vrouwen in Senegal ook de taak van specialist op zich kunnen nemen. Voor een Islamitische samenleving als Senegal is dit, zoals beschreven, een bijzonder gegeven. Er zijn nog maar weinig studies gedaan specifiek naar vrouwelijke specialisten. Amber Gemmeke (2008) is één van de eerste onderzoekers die een studie heeft gedaan naar dit gegeven. Dit maakte het voor

---

¹ Met de term specialisten verwijs ik in deze thesis naar magisch-religieus specialisten

mij interessant om een onderzoek te doen naar christelijke en islamitische² specialisten om meer inzicht te verkrijgen in de situatie waarin zij leven, hoe zij geaccepteerd worden en wat hun taken, mogelijkheden en moeilijkheden zijn. De vraag die centraal staat in deze thesis is dan ook: Welke verschillen en overeenkomsten zijn er tussen christelijke en islamitische vrouwelijke magisch-religieuze specialisten in Dakar? Naar aanleiding van deze vraag kan ik uiteenzetten in hoeverre er sprake is van syncretisme of dat christelijke en islamitische specialisten nog altijd sterk erg verschillen van elkaar. Dit heb ik gedaan aan de hand van het uiteenzetten van verschillen en overeenkomsten op een aantal gebieden zoals de technieken die zij gebruiken, de mogelijkheden en moeilijkheden die zij tegenkomen en de opvattingen van de lokale bevolking over de specialisten.

Het onderzoek heeft plaatsgevonden in Dakar, Senegal en dan met name in de wijk Dalifort Forail. Ik heb hier van 1 februari tot 1 mei 2009 mijn onderzoek gedaan. Aangezien dit maar een relatief korte periode is, heb ik niet met heel veel vrouwelijke specialisten kunnen spreken. Ik heb officiële interviews gehad met drie islamitische vrouwelijke specialisten, drie vrouwelijke christelijke specialisten en twee islamitische mannelijke marabouts. Naast de officiële interviews heb ik ook nog een aantal informele gesprekken gehad met buurtbewoners en met mijn gastvader en –moeder over de opvattingen van hen over vrouwelijke specialisten.

Tijdens mijn onderzoek heb ik gebruikgemaakt van een drietal onderzoeksmethoden. Ten eerste heb ik als onderzoeksmethode semi-gestructureerde interviews gebruikt. Een semi-gestructureerd interview houdt in dat er geen vantevoren bedachte vragenlijst is, maar er gebruik wordt gemaakt van een topiclijst, of eventueel een vragenlijst waar sturende vragen op staan (Boeije, 2005: 57). Deze methode heb ik gebruikt bij interviews met de specialisten. Omdat zij tijd voor mij vrijmaakten, kon ik niet onvoorbereid aankomen, maar ik wilde ook aan hen de ruimte laten om te vertellen in plaats van alleen te antwoorden op mijn vragen. Daarom leken me semi-gestructureerde interviews de beste methode voor deze onderzoeksgroep. Ten tweede heb ik informele gesprekken en open interviews als onderzoeksmethode gebruikt. Een open interview is een interviewmethode die geheel niet gestructureerd en vantevoren opgezet is. Het hangt volledig van de interviewsituatie af hoe het gesprek gaat verlopen. Deze methoden heb ik gebruikt bij buurtbewoners en mijn gastvader en –moeder. Hiermee kon ik op een ongedwongen

---

² Traditionele specialisten zijn hierin niet opgenomen omdat het onderzoek plaats heeft gevonden in Dakar en zij daar niet aanwezig zijn.

manier praten over mijn onderwerp. Niet in interviewvorm, maar wel met mij in de rol van onderzoeker. Door deze informele gesprekken en open interviews ben ik veel te weten gekomen over de opvattingen over de specialisten en heb ik mensen ontmoet die mij in contact konden brengen met een specialist. De derde onderzoeksmethode is participatie en observatie. Participatie en observatie heb ik gebruikt om een algemeen beeld van de leefsituatie en het gebruik van magisch-religieus specialisme in het dagelijks leven te krijgen. Maar ook kon ik deze twee methoden goed gebruiken tijdens interviews met specialisten doordat zij, wanneer ik participeerde als cliënt, veel meer uitlegden over hun technieken.

Deze thesis begint met een theoretische onderbouwing waarin ik aan de hand van relevante literatuur allereerst de religieuze situatie in Senegal en dan met name het syncretisme uitleg, vervolgens zal ik dieper ingaan op de taken en betekenissen van specialisten in Senegal, waarbij ik een onderscheid maak tussen islamitische en traditionele specialisten. Hierna schets ik een beeld van de situatie van de vrouw in een Islamitische samenleving en tot slot zal ik de situatie van de traditionele en islamitische vrouwelijke specialisten bespreken waarbij er ruimte is voor de discussie die er in de wetenschap gaande is over voornamelijk de situatie van islamitische vrouwelijke specialisten. Vervolgens plaats ik in het context hoofdstuk deze theorie in de context van Senegal, en dan voornamelijk Dakar, de plaats van mijn onderzoek. Het derde hoofdstuk is het begin van mijn empirische gedeelte, waarin de terminologie van voornamelijk termen als *marabouts*, *feticheurs* en magisch-religieuze specialisten verder uitgelegd worden. Het vierde hoofdstuk beslaat een uiteenzetting van de taken, mogelijkheden en moeilijkheden van en opvattingen over islamitische vrouwelijke specialisten. Het vijfde hoofdstuk bevat een uiteenzetting van de taken, mogelijkheden en moeilijkheden van en opvattingen over christelijke vrouwelijke specialisten. Hierna volgt het zesde hoofdstuk waarin ik alle informatie uit de voorgaande vijf hoofdstukken zal samenvatten en hieruit mijn conclusies zal trekken.

Hoofdstuk 2: Theoretische onderbouwing

2.1 Religie in Senegal

In Senegal is ongeveer 94% van de bevolking Islamitisch (World Fact Book³) en hebben 95% van de moslims zich aangesloten bij een Islamitische broederschap (Creevey, 1996). De broedersschappen spelen hierdoor een belangrijke rol in de Senegalese samenleving. Senegal kent vier broedersschappen: De Tijaniyya, Qadiriyya, Layenne en Muridiyya. De broedersschappen hebben elk eenzelfde hiërarchische samenstelling: aan het hoofd van de broedersschappen staat de Khalief, gevolgd door kleinere leiders, de marabouts en aan de basis staan de talibes, de volgelingen. De talibes behoeven nog enige toelichting omdat er verschillende vormen bestaan: talibe als leden van een broederschap, talibe als leerlingen van een Koranschool en talibe als leerlingen van een marabout, die bij hem inwonen en bedelen om aan geld te komen voor zichzelf en hun marabout.

Niet alleen omdat 95% van de moslims in Senegal lid is van een broederschap hebben deze broedersschappen een belangrijke plaats in de samenleving, maar ook omdat zij invloed uitoefenen op de Islam, politiek en economie van Senegal. Deze invloed verkrijgen zij doordat de politici leiders van broedersschappen nodig hebben voor de legitimering van hun autoriteit (Gemmeke, 2008:15). Een aanzienlijk percentage van de Senegalese bevolking is islamitisch, maar wat niet vergeten moet worden is dat vijf procent van de bevolking christelijk is en één procent uitsluitend het animistische geloof heeft (World Factbook¹). Ook is het een belangrijk gegeven dat er binnen de Islam en het Christendom vaak sprake is van vermenging met voorstellingen en praktijken uit animistische tradities. De cijfers uit het World Factbook zijn tot stand gekomen na demografisch onderzoek, maar in de Senegalese samenleving wordt vaak een andere verdeling gemaakt: *”Senegal heeft 90% moslims, 5/6% christenen en 100% animisten”* (Nouvel Horizon, une rencontre pacifique⁴). Deze verdeling wordt gemaakt om aan te geven dat mensen, ook al zijn ze christelijk of islamitisch, trouw blijven aan animistische tradities en voorstellingen. Het trouw blijven aan tradities gebeurt door islamitische of christelijke praktijken of voorstellingen te mengen met animistische tradities of voorstellingen, waardoor de Islam of het Christendom een magische dimensie krijgt. Dit is een goed voorbeeld van syncretisme:

---

³ Laatste update 23 april 2009, bezocht op 26 mei 2009

⁴ Artikel uit een boek, waarbij jaartal en auteur niet vermeld werden en ook niet te traceren zijn.

syncretisme is een culturele mix, inclusief religieuze mixen, die tot stand komt door acculturatie wanneer een cultuur of religie in contact komt met een andere cultuur of religie (Kottak, 2008: 485). In het geval van Senegal betekent dit dat door de komst van de Islam in de 13^e eeuw de traditionele geloven niet weggevaagd zijn, maar vermengd werden met de nieuwe religie. Hierdoor is er een soort ‘eigen’ religie ontstaan waarin er ruimte is voor voorstellingen en praktijken uit beide tradities.

De betekenis en het gebruik van de term syncretisme staan echter in de wetenschap al jaren ter discussie. Allereerst is er de definiëring die moeilijkheden geeft. Van der Veer, een hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam, stelt in een college over syncretisme in 1993 dat er met de definitie zoals de hier boven genoemde, verondersteld wordt dat tradities begrensde ‘dingen’ zijn waar men elementen uit kan nemen die aangepast worden aan een andere traditie. Een dergelijke aanname ontkent het open en vloeiende karakter van het sociale leven.

Syncretisme kan daarnaast volgens van der Veer op een negatieve en positieve manier benaderd worden. Hij stelt dat de negatieve benadering van de term uit het Christendom naar voren is gekomen en wordt gebruikt als subjectieve term met een negatieve achtergrond. De term werd gebruikt om de ‘ware’ religie van de ‘valse’ religie af te scheiden door het te combineren met termen als bekering en ketterij. De meer positieve benadering van de term is volgens Van der Veer de benadering van de term syncretisme die vaak in de wetenschap wordt gebruikt waarin het wordt gezien als strategie om conflicten te voorkomen en dialoog en tolerantie te bevorderen door vermenging van bepaalde elementen van de twee religies. Echter, beide betekenissen worden bekritiseerd door antropologen omdat ze cultuur als een statisch in plaats van een dynamisch proces beschouwen. Wanneer cultuur als dynamisch proces wordt beschouwd, een construct dat altijd aan verandering onderhevig is, kan syncretisme ook als proces worden beschouwd. Door syncretisme als proces te beschouwen komt er echter nog een ander punt van discussie naar voren, namelijk of syncretisme gezien moet worden als een proces van acculturatie of een proces van assimilatie. Acculturatie is de uitwisseling van culturele elementen wanneer groepen voortdurend in contact komen met elkaar. De culturele patronen van een van de groepen of beide groepen kunnen veranderd worden, maar de groepen blijven onderscheiden van elkaar (Redfield, 1936⁵). Assimilatie is het proces van verandering waarbij een cultuur volledig

---

⁵ Deze definitie komt al uit 1936, maar is tot op de dag van vandaag de meest gebruikte definitie voor acculturatie

in een andere cultuur wordt opgenomen, tot op het punt dat de cultuur niet meer bestaat als afzonderlijke cultuur (Alba&Nee, 2005). In de definitie die Kottak geeft wordt syncretisme omschreven als een proces van acculturatie, hierbij wordt echter de mogelijkheid van het proces van assimilatie niet genoemd, welke ook kan voorkomen tijdens een syncretisch proces. Acculturatie kan vergeleken worden met vermenging van culturen, assimilatie met versmelting van culturen. Het is echter zo dat er volgens veel wetenschappers altijd wel elementen van beide culturen te herkennen blijven, hoewel ze niet meer geheel te scheiden zijn (Lambroupolos, 2001). Daarom is de meest gebruikte term acculturatie wanneer het gaat om een definiëring van de term syncretisme. Echter beide termen, assimilatie en acculturatie, ontkennen de veranderlijkheid van culturen zelf, het probleem met de term syncretisme waar antropologen dan ook terecht op hebben gewezen is dat syncretische veranderingsprocessen eigen zijn aan alle culturen en tijden (van Hee, 1998).

2.2 Magisch-religieuze specialisten in Senegal

Het religieus syncretisme in Senegal heeft voor een belangrijke verandering gezorgd in de structuur en positie van magisch-religieuze specialisten. Dilley, hoogleraar sociale antropologie aan de universiteit in Schotland, heeft hier onderzoek naar gedaan. Hij stelt in zijn boek dat verschenen is in 2004 dat binnen het domein van magisch-religieus specialisme er een onderscheid te maken is tussen twee categorieën: traditionele en islamitische magisch-religieuze specialisten. Traditionele specialisten (*bileejo*) die zich bezig hielden met het genezen, beschermen en helpen van mensen, kregen met de komst van de Islam in Senegal te maken met Islamitische specialisten (marabouts) die zich bezig hielden binnen hetzelfde domein van genezing, bescherming en het helpen van de bevolking. Allereerst zal ik de twee categorieën, islamitisch en traditioneel, specialisten toelichten.

De term *bileejo* is een term die gebruikt wordt door de Peul, een etnische groep in Senegal. De term *bileejo* omvat verschillende vormen van traditioneel magisch-religieus specialisme. De naam wordt gebruikt voor heksenjagers, traditioneel genezers en magiërs die gebruik maken van kauri's (schelpen), planten, dierenhoorns of zand om mensen te kunnen helpen. De hulp kan bestaan uit het beschermen tegen heksen of kwade geesten, genezen van ziektes of divinatie, het voorspellen van de toekomst (Dilley, 2004:135). Een belangrijk gegeven is dat een *bileejo* voornamelijk gebruik maakt van *cefi*, het gesproken woord welke de patiënt

direct verbind met de planten en dieren wereld, die functioneert als soort orakel dat veelvuldig geraadpleegd wordt in animistische tradities, waardoor het probleem bij de wortel aangepakt kan worden (Tall, 1998). Dilley stelt dat de technieken die een *bileejo* gebruikt, waarbij alle kennis en macht buiten het cultureel bepaalde Islamitische domein vallen, worden vaak geassocieerd als “*black magic*” en met een negatieve ondertoon wordt het beschouwd als non- of pre-islamitisch. *Black magic* is in feite een categorie waar alle kennis, praktijken en rituelen onder gezet worden, waarbij gebruik wordt gemaakt van krachten (geesten) die buiten de spirituele wereld vallen die door moslims geaccepteerd wordt, (Dilley, 2004:132-135). Met *black magic* wordt met name hekserij bedoeld. Heksen zijn mensen die worden geassocieerd met praktijken zoals het eten van mensenvlees of ziel en het drinken van mensenbloed. Dit doen zij niet letterlijk, maar wanneer iemand ziek wordt, wordt er aangenomen dat een heks bezig is met het eten of drinken van zijn/haar ziel, vlees of bloed (Dilley, 2004:140-141). *Bileejo* worden ook wel counterheksten genoemd, zij die strijden tegen heksen.

De term marabout is afgeleid van het Arabische woord *al-murabit* en wordt oorspronkelijk in de Maghreb gebruikt als naam voor een islamitisch heilige of geleerde. In West-Afrika wordt de term overigens voor een gerespecteerd persoon gebruikt en niet alleen voor gerespecteerde moslims. Ook mannen en vrouwen die “zieners”, dokters en beschermers zijn, worden soms aangeduid met de term marabout⁶ (Mommersteeg 1996:26, geciteerd in Gemmeke, 2000). Marabouts hebben verschillende taken. Zij worden dan ook vaak onderscheiden in drie groepen: marabouts als religieuze/politieke leiders, marabouts als Islamitisch geleerden, die als leraar in Koranscholen actief zijn en marabouts als magisch-religieuze specialisten die zich bezig houden met ‘geheimen’ en ‘magie’ binnen de Islam, rituelen en genezing. Een marabout kan zich richten op één van de taken, maar kan ook alle drie de taken uitvoeren of ze combineren. Omdat alleen de laatste taak⁷, magisch-religieus specialist, ook uitgevoerd wordt door vrouwen en deze dus van belang is voor deze thesis, zal ik de andere twee taken niet verder toelichten.

Een marabout die de taak van magisch-religieus specialist uitvoert, maakt gebruik van geheime kennis van de Koran, de kennis van het interpreteren en gebruiken van Koranteksten om

---

⁶ In hoofdstuk drie zullen de problemen rond de definitie van de term marabout verder uitgelegd worden.

⁷ Op een aantal uitzonderingen na, waarbij het voor kan komen dat een vrouw de taak van Islamitisch leraar of religieus leider uitvoert.

iemand te helpen, beschermen of te genezen (Mommersteeg 1996). De geheime kennis heeft veel verschillende toepassingen die als dienst door een marabout aangeboden kunnen worden. Deze geheime kennis wordt gebruikt bij verschillende praktijken, waarnaar vaak gerefereerd wordt als esoterische praktijken. De term esoterische praktijken omvat de bevoegdheid van een mens om contact te zoeken met en te manipuleren van gevaarlijke, verborgen en spirituele krachten. Hierbij beslaat directe communicatie met Allah de hoogste vorm van gebruik van geheime kennis (Dilley, 2004:150). De esoterische praktijken van een marabout bestaan bijvoorbeeld uit het maken van amuletten met als doel een wens uit te laten komen, als verdediging tegen gevaar, om iemand te schaden of genezing van een ziekte van lichaam of geest. In amuletten worden vaak Koranteksten gebruikt. De Koranteksten worden op papier geschreven en in leer gebonden. Hierdoor wordt de desbetreffende Korantekst altijd meegedragen als bescherming (Gemmeke 2008). De marabout helpt bij dergelijke problemen niet alleen door een amulet te maken, maar kan ook de geheime kennis aanwenden door een techniek te gebruiken waarin de marabout zich zeven dagen terugtrekt. In deze zeven dagen bidt de tot God en reciteert Koranteksten om middels divinatie de cliënt te kunnen helpen met beantwoorden van de vraag of het probleem. Dit kan de vorm aannemen van visioenen, dromen en openbaringen (Dilley, 2004:150). Bij het genezen van een persoon gebruiken marabouts *binndi*, het geschreven woord wat hij/zij indirect richt aan God. Dit gebeurt door Koranverzen op een schrijfplank te schrijven, deze af te wassen en dit water aan de patiënt te geven die dit water gebruikt om te drinken of zich er mee te wassen (Tall, 1998).

De Islamitische en traditionele specialisten bevinden zich met hun praktijken dus binnen eenzelfde domein. Hoewel er duidelijke verschillen zijn tussen de praktijken en technieken, streven zij hetzelfde doel na: mensen helpen. Dit heeft gezorgd voor een situatie van concurrentie binnen dit domein in Senegal (Dilley, 2004:13). Door het religieus syncretisme dat aanwezig is in Senegal, blijven traditionele voorstellingen echter in de islamitische samenleving doorklinken. Dit zorgt er voor dat ook al veroordelen de Islamitische specialisten hekserij, tovenarij en sommige vormen van divinatie en magie, tegelijkertijd zijn zij ook erg tolerant ten opzichte van hen (Lewis&Sanneh, geciteerd in Dilley, 2004:139). Dit betekent dat ook al zouden de Islamitische specialisten, omdat de Islam de overheersende religie is, de enigen binnen het magisch-religieuze domein willen zijn, het geloof in de heksen en pre-Islamitische Jinne (geesten), blijft volgens Dilley (2004:139) zo sterk aanwezig in de samenleving dat zelfs zij toe

moeten geven dat traditionele specialisten nodig blijven in de samenleving omdat deze krachten alleen door hen bestreden kunnen worden. Geen enkele Islamitische meester kan deze krachten bestrijden. Het bestaan van deze twee vormen van specialisme binnen het domein van magisch-religieus specialisme geeft aan dat er acculturatie in plaats van assimilatie van het religieus syncretisme in Senegal heeft plaats gevonden. Er is wel degelijk een nieuwe religie gekomen naar Senegal, maar die heeft er nooit voor gezorgd dat de oude religie volledig is verdwenen. Ook beschrijft Gemmeke (2000) dat de islamitische specialist en de traditionele specialist twee uitersten zijn en dat deze scheiding tussen hen niet absoluut is. Het is beter te omschrijven als een continuüm met aan de ene kant de islamitische specialist die de traditionele specialist niet erkent en aan de andere kant de traditionele specialist die van mening is dat de islamitische specialist een aantal zaken niet kan uitvoeren. Tussen deze twee uitersten bevindt zich nog een groep specialisten die van beide categorieën specialisten een aantal elementen gebruikt. Dit zorgt ervoor dat ondanks de concurrentiepositie, de twee specialisten toch naast elkaar hun taken kunnen uitvoeren binnen dit domein.

2.3 De sociale positie van de Senegalese vrouw in een Islamitische context

In de Koran (soera 2 vers 229) staat de positie van een vrouw als volgt beschreven: vrouwen zijn voorbestemd om moeders en echtgenotes te worden, trouwen en kinderen baren zijn religieuze verplichtingen, de rol van mannen en vrouwen wordt beschouwd als aanvullend op elkaar eerder dan ongelijk, en ook al zijn mannen en vrouwen gelijk voor God, mannen staan boven vrouwen in de hiërarchie van de samenleving (Koran geciteerd in: Callaway&Creevey 1994:30). Dit laat zien dat de familie als hiërarchisch en patriarchaal wordt gezien. De vrouw heeft daardoor vaak een ondergeschikte positie in een Islamitische samenleving. Maar ondanks de ongelijkheid is de Islam wel begaan met rechten van de vrouw. De vrouwen worden in de Koran weliswaar neergezet als seksuele verleidsters en daarom bestaan er voorschriften voor de kleding en het gedrag van een vrouw. Binnen de Islam wordt echter wel voorgeschreven dat de mannen verantwoordelijk zijn voor hun vrouwen en kinderen en hen moeten steunen.

Op het gebied van Islamitische scholing van mannen en vrouwen is ook ongelijkheid te herkennen. Callaway&Creevey, twee vrouwen die onderzoek hebben gedaan naar de sociale positie van de vrouw in een Islamitische samenleving, omschrijven in hun boek uit 1994 de

Islam als een “geleerde religie”. Zoals eerder al beschreven zijn volgens de Koran mannen en vrouwen gelijk voor God en dat zou betekenen dat zij beiden het woord van God zouden moeten kunnen lezen. In de praktijk blijkt dit echter vaak anders. Scholing wordt voor vrouwen als essentieel gezien wanneer het gaat om het feit dat vrouwen zouden moeten weten hoe zij hun verplichtingen als moeder en echtgenote moeten vervullen (Callaway&Creevey 1994:55). Daardoor worden zij in de praktijk vaak gelimiteerd in hun scholing door hun ouders en later door hun echtgenoten. Een andere reden waarom vrouwen vaak van Islamitische scholing worden uitgesloten, is omdat zij geacht worden de koranverzen alleen nodig te hebben voor hun gebeden. Mannen werden altijd naar Islamitische scholen gestuurd om gevorderde studies naar de Koran te doen (Bop 2005:1110).

Op economisch gebied is er ook vaak sprake van ongelijkheid. Het zorgen voor de kinderen, de ouderen en het huishouden wordt voor vrouwen beschouwd als primaire taak, maar hierdoor wordt vaak hun economische positie over het hoofd gezien. Callaway&Creevey stellen dat vrouwen een rol binnen de formele, informele en landbouwsector spelen doordat zij ten eerste consumeren en het huishouden onderhouden en daarnaast steeds vaker ook werken. Wat ook vaak over het hoofd wordt gezien is de rol van vrouwen in het produceren van goederen en diensten. Vrouwen verrichten vaak een behoorlijke hoeveelheid onbetaald werk of ze verbouwen voedsel alleen voor de familie, niet voor verkoop. Dit zorgt voor een vertekend beeld van de cijfers over werkverdeling. Door hun primaire taak als verzorger van de familie en het huishouden, wordt hen het recht op regulier werk ontnomen. Dat religie hier een rol in speelt laat Creevey zien in een survey die zij heeft gehouden in Dakar in 1991: van de vrouwen die een salaris krijgen, en dus een reguliere baan hebben, is 68% niet aangesloten bij een broederschap. Dit laat zien dat religie hoogstwaarschijnlijk een belangrijke rol speelt bij de keuze van een reguliere baan of werk in de informele sector.

In West-Afrika is het nergens zo dat vrouwen politieke structuren of processen domineren (Callaway&Creevey 1995: 141). Vrouwen hebben wel stemrecht, maar kunnen vaak alleen op mannelijke kandidaten stemmen. Sommige politieke partijen hebben vrouwelijke leden, maar deze vrouwen zullen geen partijleider worden. Hoewel de vrouwen vaak een meerderheid vormen in West-Afrikaanse landen, zijn ze nog altijd een minderheid binnen de publieke sferen. De ongelijkheid die zich ook binnen de politiek bevindt wordt hierdoor goed geïllustreerd. Er bestaat in Senegal een feministische partij, die strijdt voor een betere positie van

de vrouw binnen de Senegalese samenleving. Deze partij heeft een belangrijke impact gehad op de politiek in Senegal, al blijft het een kleine groep vrouwen en geen massaorganisatie (Callaway&Creevey 1995:166).

Dit maakt dat de vrouwen nog steeds een te kleine invloed hebben op de politiek om gelijke rechten en positie te verkrijgen. De invloed van een vrouw blijft binnen de familiale structuren en buiten de politiek.

De vrouw heeft dus in de Senegalese samenleving wel wat moeilijkheden te overwinnen wanneer zij gelijk behandeld zou willen worden. De samenleving is echter niet alleen Islamitisch in Senegal en vrouwen hebben binnen de traditionele samenleving altijd al een belangrijke positie gehad. Hier ga ik in het volgende hoofdstuk verder op in.

2.4 Vrouwelijke magisch-religieuze specialisten in Dakar

De sociale positie van de vrouw binnen een Islamitische samenleving als in Dakar, beïnvloedt ook sterk de positie en mogelijkheden van de vrouwelijke magisch-religieuze specialisten. In de Senegalese islamitische samenleving hebben deze specialisten een centrale plaats. Zoals beschreven, is het binnen een Islamitische context ongewoon dat vrouwen een centrale plaats in de samenleving hebben. Formele, orthodoxe islamitische praktijken worden in relatie gezien met het domein van de man. Terwijl lokale, onorthodoxe niet-islamitische praktijken in relatie worden gezien met het domein van vrouwen, omdat vrouwen in de traditionele samenleving centraal stonden, voornamelijk wanneer het gaat om religieuze ceremonies of tradities, terwijl in de Islamitische samenleving de man centraal staat wanneer het gaat om religieuze praktijken of tradities. (Dilley, 2004:131). Hierdoor krijgen vrouwen een gemarginaliseerde positie en worden zij uitgesloten van volledige participatie in het Islamitische geloof. Enkel binnen het domein van “*black magic*” worden zij als betrouwbaarder en sterker gezien dan mannen (Dilley, 2004:131). De taak van een islamitisch specialist wordt dan ook vaak door mannen vervuld. Deze opvattingen vormen belangrijke obstakels voor een vrouw die vaak voorkomen dat zij zich richt op islamitische magisch-religieuze praktijken. Ook worden de opvattingen beïnvloedt doordat er ideologische constructies bestaan over hoe een vrouw zich moet gedragen en zichzelf moet ‘neerzetten’ in de Senegalese samenleving. Voorbeelden hiervan zijn de onreinheid tijdens de menstruatie waardoor zij op die dagen niet met de Koran in contact mogen komen, het idee over

hoe een Senegalese vrouw eruit moet zien en zich moet gedragen en het ontbreken van de juiste Islamitische kennis (Bop 2005). Deze aspecten zorgen ervoor dat het moeilijk wordt voor een vrouw om zich in dit domein te begeven en gerespecteerd te worden als een Islamitisch specialist door de samenleving. Maar het religieus syncretisme in Senegal, en de belangrijke positie van de vrouw in de traditionele samenleving waarin vrouwen de sterkere specialisten waren, maakt dat vrouwen goed de mogelijkheid hebben om traditioneel specialist te worden, of Islamitisch specialist gecombineerd met traditionele praktijken (Dilley, 2004:131).

Binnen de sociale wetenschappen is er een discussie gaande over de rol van vrouwen in West-Afrikaanse islamitische samenlevingen. Sommige onderzoekers beschrijven de onzichtbare positie van Senegalese vrouwen, die schijnbaar machteloos zijn binnen de verschillende broederschappen. Maar Coulon (1988:115) observeerde dat vrouwen in West-Afrikaanse samenlevingen op hun eigen manier participeren binnen de Islam, ze manipuleren de teksten en passen deze aan aan hun eigen behoeften. Ze zijn wel degelijk actieve moslims, ook al zijn veel van hun praktijken informeel en verborgen. Bop (2005) betwist dit gegeven, want ondanks het feit dat deze vrouwen creatief zijn in het manipuleren van de broederschap structuur zodat zij ook een belangrijkere positie bekleden, zijn ze nog lang niet machtig genoeg om de broederschap te veranderen en dus blijven zij eerder volgelingen van spirituele leiders dan dat zij zelf leiders of belangrijk persoon/specialist te worden. Dilley (2004:144) beschrijft daarentegen hoe vrouwen in Senegal de taak van belangrijk specialist wel degelijk vaak uitvoeren ook al is het meer verborgen. Zij vullen een niche waarin mannen zich niet vaak durven te begeven omdat dit beschouwd wordt al in strijd met de Islam.

Deze discussie laat zien dat het moeilijk, maar wel degelijk mogelijk is geworden voor vrouwen om een belangrijke positie in te nemen in de islamitische samenleving, waaronder ook de taak van islamitisch magisch-religieus specialist kan vallen. Het is echter dus wel zo dat, in tegenstelling tot hun mannelijke collega's, vrouwen hun praktijken voornamelijk in het verborgene uitvoeren. De bekendste vrouwelijke specialisten zijn bijna allemaal vrouwen, dochters, zussen of nichten van een bekende en gerespecteerde mannelijke specialist of zelfs van de oprichter van één van de broederschappen (Gemmeke, 2008:18). Omdat binnen het islamitische domein, kennis patrilineair wordt doorgegeven, dus van man op man. Echter wanneer de man geen zonen heeft, kan hij zijn kennis ook doorgeven aan een dochter (Dilley, 2004:148). Deze vrouwen hebben het voorrecht gehad door een bekende specialist onderwezen

te zijn en daardoor hebben cliënten wel vertrouwen in deze vrouwen. De vrouwen die geen familiale banden hebben die hen verder kunnen helpen, blijven vaak in de anonieme sfeer hun praktijken uitoefenen (Gemmeke, 2008:18). Voor hen is het moeilijk hun eigen praktijken te legitimeren, maar wanneer hen dit eenmaal is gelukt, getuigt dat van hun kracht en zijn ze vaak verzekerd van een clientèle. Dit is een grote verandering ten opzichte van de traditionele samenleving, waarin vrouwen centraal stonden en kennis matrilineair werd doorgegeven, vrouwen zijn dus degenen die de kennis hebben (Dilley, 2004:141).

Een ander aspect dat bijdraagt aan de legitimering van islamitische vrouwelijke magisch-religieuze praktijken is gender. De clientèle van de specialisten bestaat voor het overgrote deel uit vrouwen (Gemmeke, 2008:71). Aangezien de problemen waarmee men naar een specialist gaat vaak gender-gerelateerd zijn, kan het helpen dat de specialist ook vrouwelijk is. Zij begrijpt de problemen waar vrouwen tegenaan lopen beter, misschien heeft ze er zelfs ervaring mee en kan ze dus betere hulp bieden dan mannen. Ook zijn er sommige problemen waarmee vrouwen niet naar mannelijke specialisten kunnen of willen gaan. Polygamie is bijvoorbeeld één van de problemen die niet met mannelijke specialisten besproken kunnen worden, omdat zij hoogstwaarschijnlijk de vrouwen niet begrijpen. Dit kan de keuze voor een vrouwelijke specialist makkelijker maken en door middel van vertrouwenskwesties bouwt een vrouwelijke specialist dan toch clientèle op (Gemmeke, 2008:72). Deze tweedeling is voor traditioneel specialisten minder van belang doordat binnen dit domein de vrouw al erg gerespecteerd wordt als specialist, waardoor legitimering minder van belang is omdat zij al gerespecteerd worden. Het blijft natuurlijk zo dat vrouwen met vrouwelijke problemen eerder naar een vrouw gaan dan naar een man.

Een manier die Islamitische specialisten hebben gevonden om het probleem van ontbrekende Islamitische scholing te omzeilen, is zich richten op esoterische praktijken die niet alleen gefocust zijn op Islamitische kennis, maar combineren deze praktijken met praktijken gebaseerd op plantaardige medicijnen, het offeren van dieren en relaties met *jinne* (geesten). Zo kunnen zij wel hulp bieden aan hun cliënten, maar hebben zij niet enkel de kennis van Islamitische teksten nodig (Gemmeke 2008:9). Ook wordt soms, om de magisch-religieuze praktijken te kunnen uitvoeren, vrouwelijkheid genegeerd. Dit gebeurt bijvoorbeeld door vrouwen die ontkennen dat zij menstrueren. Want tijdens de menstruatie wordt een vrouw als onrein gezien en zou zij dus één week per maand geen cliënten kunnen helpen.

Het is moeilijk te zeggen wat de rol en positie van vrouwen, en in het bijzonder vrouwelijke specialisten in de Islamitische Senegalese samenleving, precies inhoudt. Er wordt geschreven dat de broederschapstructuur de vrouwen meer vrijheid geeft dan de orthodoxe islamitische structuur. Vrouwen zouden geaccepteerd worden in publieke domeinen, en toegestaan worden hun spiritualiteit te beoefenen. Echter, de ideologische constructies binnen de broederschappen maken dat het in de praktijk moeilijk is voor vrouwen om de publieke domeinen binnen te komen, maar de kansen zijn wel aanwezig (Bop 2005). Vrouwelijke specialisten die zich richten op het uitvoeren van esoterische praktijken waarin zij gebruik maken van Islamitische kennis, gecombineerd met traditionele kennis, hebben meer kans geaccepteerd te worden dan vrouwen die enkel islamitische kennis gebruiken binnen hun magisch-religieuze praktijken. Maar vrouwelijke specialisten die Islamitische kennis gebruiken hebben vaak meer aanzien en bekendheid. Dit laat één van de vele tegenstellingen zien, en tegelijkertijd een keuze die vrouwelijke specialisten moeten maken voordat zij de praktijken gaan uitoefenen. Maar ook betekent dit een belangrijke keuze voor cliënten van vrouwelijke specialisten. Het is misschien wel makkelijker om met vrouwelijke specialist over bepaalde zaken te praten, maar de vraag blijft voor hen en hun sociale omgeving waarschijnlijk of de hulp die zij bieden net zo goed is als dat van mannelijke specialisten.

Context van het onderzoek

Het onderzoek heb ik gedaan in Dakar, Senegal. Senegal is een land dat gekoloniseerd is geweest door Frankrijk, de officiële taal is dan ook Frans. Na de onafhankelijkheid werd er een unie gemaakt met Mauritanië en Gambia. Dit zorgde voor veel onrust en uiteindelijk zijn deze landen afgescheiden van elkaar en werd Senegal een onafhankelijke republiek in 1960 (World Factbook). Na de onafhankelijkheid zijn er ongeregelheden geweest met de Casamance, het zuiden van Senegal, die zich wilde afscheiden. Deze ongeregelheden zijn nog niet geheel over, maar er is nu rust gekomen en Senegal is één van de meest stabiele Afrikaanse democratieën.

Mijn onderzoek vond plaats in Dakar, dit is in 1960 in plaats van Saint-Louis de nieuwe hoofdstad van Senegal geworden en heeft ongeveer 2,5 miljoen inwoners (World Factbook). Dakar is een grote, drukke, dure en chaotische stad, waar een erg gemixte bevolking woont. Er zijn veel migranten vanuit buitenland en andere regio's. De meeste mensen komen alleen in Dakar om te werken, in Dakar is het geld te verdienen. Veel mensen die ik gesproken heb, willen er het liefst zo snel mogelijk weg, maar Dakar is de enige stad met veel werkgelegenheid. In Dakar heb ik in twee verschillende wijken gewoond, en in beide heb ik mijn onderzoek gedaan. Voor opvattingen over vrouwelijke magisch-religieuze specialisten heb ik bewoners van deze twee wijken geraadpleegd. Voor gesprekken en interviews met vrouwelijke magisch-religieuze specialisten ben ik ook buiten deze twee wijken geweest. De wijk waar het grootste gedeelte van mijn onderzoek heeft plaatsgevonden is Dalifort Forail. In deze wijk wonen, zoals ook het geval is in de rest van de wijken en in de rest van Dakar, voornamelijk Moslims en Christenen. Maar in Dakar is, net zoals in de rest van Senegal, het religieus syncretisme goed te merken. Er zijn streng gelovige moslims, gematigde moslims, streng gelovige christenen en christenen en moslims die hun geloof mengen met animistische geloven.

Hoofdstuk 3 Terminologie

Wanneer ik met Magueye mijn eerste interview ga doen met een vrouwelijke marabout ben ik een beetje zenuwachtig, ik ga mijn eerste islamitische vrouwelijke marabout interviewen! Echter, wanneer we binnenkomen in de kamer van Cornelia, heeft ze posters hangen waarop Jezus afgebeeld staat, ruik ik wijn en zie ik sigaretten liggen. Dit is nou niet direct het beeld dat ik van een islamitische vrouwelijke marabout heb. Dit blijkt ook niet het geval, Cornelia is katholiek. Ze gebruikt in haar maraboutage traditionele gebruiken en tradities, en de hulp van God, de christelijke God.

Deze persoonlijke ervaring uit het veld, laat goed de tegenstelling zien tussen hetgeen ik voor mijn veldwerk verwachtte aan te treffen wanneer ik een vrouwelijke marabout zou bezoeken, gebaseerd op de theorie die ik gelezen had, en hetgeen ik daadwerkelijk tegenkwam in het veld. In de literatuur wordt de term marabout overwegend in verband gebracht met de Islam. In de praktijk in Senegal blijkt dit echter niet altijd het geval. Marabouts kunnen christelijk, islamitisch of traditioneel zijn. Tegelijkertijd worden traditie en religie vaak gemixt in maraboutage in Senegal. De term marabout is wat dit onderscheid lastig maakt. Magueye, mijn gastvader tijdens de eerste maand van mijn veldwerkperiode, vertelde mij: *“Iedereen kan een marabout worden. Je bent een marabout wanneer je de Koran en de Islam bijna totaal kent en begrijpt, met alle geheimen die in de Koran verborgen staan. Marabout zijn is weten. Maar dat gaat niet alleen om Islamitische kennis. De Paus is bijvoorbeeld ook een marabout, maar dan marabout met Christelijke kennis in plaats van Islamitische kennis. De kennis hoeft zelfs niet religieus te zijn, zolang je maar veel kennis over een bepaald onderwerp hebt, kun je een marabout zijn.”* In principe zijn marabouts dus mensen die kennis hebben, op welk terrein dan ook. Maar de term marabout wordt voornamelijk gebruikt voor moslims die religieus leider of koranleraar zijn, of zich bezig houden met esoterische praktijken. Aangezien deze taken allemaal uitgevoerd worden met behulp van de Koran, is het gemakkelijk om aan te nemen dat marabout alleen gebruikt kan worden voor iemand met islamitische kennis. Eerder heb ik al besproken dat de term marabout oorspronkelijk voor islamitisch heilige staat, maar deze wordt in Senegal ook gebruikt voor gerespecteerd persoon en deze persoon hoeft geen moslim te zijn.

Wanneer ik op bedevaart ben naar Touba, wordt er uitgebreid de kans aangegrepen door mede-bedevaartbezoekers om eens uitgebreid te vragen hoelang ik in Senegal ben, blijf en wat ik hier precies ga doen. Ik probeer het onderwerp van mijn onderzoek uit te leggen maar de mensen kijken me niet-begrijpend aan. *“Vrouwelijke marabouts? Wat zijn dat?”* Ik

probeer verder uit te leggen wat ik bedoel en uiteindelijk krijgen ze door wat ik bedoel: “*Oh, je doet onderzoek naar feticheurs! Vrouwen zijn toch helemaal geen marabouts, ik snapte er niets van!*”

Dit voorbeeld uit mijn veldwerkperiode duidt aan hoe moeilijk de term marabout is om de praktijken van vrouwen binnen dit domein te beschrijven. Alhoewel de term marabout in principe ook voor vrouwen die zich bezighouden met een vorm van islamitische maraboutage wordt gebruikt, bleef het een feit dat de meeste Senegalezen me vaak niet begrijpend aankeken wanneer ik naar vrouwelijke marabout vroeg. Vrouwen worden binnen dit domein vaak beschouwd als traditionele of christelijk specialisten, geen islamitische marabouts. Een vrouwelijke specialist wordt vaak aangeduid met de Franse term *feticheur*, een gebruikelijker term voor deze personen. *Feticheurs* zijn belangrijke personen in de Senegalese samenleving die zich bezighouden met de bovennatuurlijke wereld van de geesten en met behulp van deze helpen zij mensen met het genezen van ziekte, bescherming tegen voodoo en slechte geesten en kunnen zij toekomst voorspellen. Deze term staat gelijk aan de term *bileejo* uit de literatuur, maar tijdens mijn veldwerk heb ik deze term niet gehoord maar werden de vrouwen binnen dit domein enkel aangeduid met *feticheur*⁸. Om verwarring te voorkomen door de vele verschillende termen zal ik echter in deze thesis de termen traditioneel magisch religieus specialist en islamitisch magisch-religieus specialist gebruiken. Hoewel de scheiding tussen traditioneel en islamitisch specialist duidelijk lijkt, is dit geheel niet absoluut. Er zijn vrouwelijk islamitische marabouts die geen gebruik maken van traditionele technieken en alleen magisch-religieuze praktijken uitvoeren met behulp van de Koran en er zijn traditionele specialisten die enkel gebruikmaken van traditionele technieken en misschien wel nooit de Koran hebben ingezien. Maar tussen deze twee uitersten zit, zoals besproken in de literatuur, nog een heel groot gedeelte van de specialisten die binnen de hulp die ze aanbieden, een combinatie van technieken gebruiken. Er zijn veel, voornamelijk onder de vrouwen, specialisten die moslim zijn en de Koran gebruiken in hun magisch-religieuze praktijken, maar tegelijkertijd ook gebruikmaken van traditionele technieken. Doordat islamitische, traditionele en christelijke vrouwelijke magisch-religieuze specialisten ongeveer dezelfde technieken gebruiken en vaak alleen esoterische praktijken uitoefenen, maakt het de Dakarose bevolking vaak niet uit welke religie de marabout die ze bezoeken heeft. Het gaat er

---

⁸ Aangezien de term *bileejo* uit het Pul komt, de taal van de Peul of Haalpulaar'en, één van de etnische groepen in Senegal. In Dakar wordt echter voor het grootste gedeelte Wolof gesproken in plaats van Pul.

meer om of een marabout goed of slecht is, welke specialiteit ze heeft en of ze geen *charlatan* is.

Opvallend is dat ik tijdens mijn veldwerk, aan de hand van de literatuur die ik had gelezen, verwachtte islamitische en traditionele marabouts aan te treffen. Allereerst kwam daar dus de ontdekking dat de terminologie niet overeen kwam met wat ik in gedachte had, maar er was nog een tweede ontdekking: traditionele specialisten komen niet voor in Dakar, zij zijn enkel nog te vinden in de Casamance en brengen af en toe Dakar een bezoek om mensen te helpen. In plaats van de scheiding tussen islamitische specialisten en traditionele specialisten die ik verwachtte, was er een andere groep specialisten: de christelijke specialisten. Zij voerden taken uit die traditionele specialisten ook uitvoeren, alleen met behulp van gebeden naar God. Dit maakt dat de christelijke specialisten misschien wel de niche van traditionele specialisten vulden omdat zij niet aanwezig zijn in Dakar. Er is echter, gezien de grote clientèle die ze hebben, blijkbaar wel behoefte aan. Opvallend is dat zij een behoorlijk grote rol spelen in de Senegalese islamitische samenleving, omdat enkel 5/6% van de bevolking christelijk is. Ook is het magische aspect wat terug te vinden is in animisme en de Sufi-tak van de Islam, niet terug te vinden in het Christendom. Dit maakte het voor mij dus interessant om deze categorie van magisch-religieus specialisme ook te onderzoeken.

In de komende twee hoofdstukken zal ik dan ook de verschillen en overeenkomsten in de technieken die zij gebruiken, mogelijkheden en moeilijkheden die islamitische en christelijke specialisten tegenkomen en opvattingen over de specialisten uiteenzetten.

Hoofdstuk 4: Islamitische vrouwelijke specialisten

Ik kom binnen bij Abi, de eerste islamitische vrouwelijke marabout die ik interview, in een kamer die behangen is met Koranteksten, foto's van *cheikhs* (eretitel die met name gebruikt wordt voor islamitisch geestelijken) en marabouts en goud, heel veel goud. Ze heeft net gebeden dus heeft haar hoofddoekje nog op, maar zodra we beginnen te praten doet ze snel haar hoofddoek af: “*Ach, dat ding zit ook verschrikkelijk*”. In het begin praten we wat over onderwerpen die niets met maraboutage te maken hebben en zodra iedereen haar kamer uit is, haalt ze de kauris⁹ tevoorschijn. Ik kijk een beetje raar op, want zodra ze begint met het raadplegen van het kauri-orakel, komt er geen Koran of

---

⁹ Kauri's, *couris* in het Frans, zijn een schelpensoort. De kauri's worden in Senegal door specialisten gebruikt als orakel om divinatie mogelijk te maken.

gebed aan te pas! Ik vraag haar hoe dit kan en ze vertelt me dat ze de antwoorden doorkrijgt van God, Hij staat haar bij in alles wat ze doet.

4.1 Technieken

Islamitische vrouwelijke specialisten gebruiken in hun praktijken twee manieren om hun cliënt te helpen: directe hulp van God door middel van bidden, en indirecte hulp van God door middel van de Koran en Jinne. Door deze hulp van God en de Koran, wordt het voor een Islamitische marabout mogelijk om verschillende maraboutage praktijken uit te voeren. De voornaamste technieken zijn amuletten maken op basis van Koranteksten en divinatie door middel van het kauri-orakel, water of handlezen. Deze technieken zal ik toelichten. Islamitische amuletten gebaseerd op Koranteksten zijn bedoeld voor bescherming of geluk. Deze zijn alom aanwezig bij Senegalezen. Veel mannen hebben wel een grote zilveren ring met amulet, veel kindjes hebben kleine amuletten om zijn/haar heen en veel vrouwen hebben een amulet om hun middel. Deze amuletten zijn voor bescherming en geluk in het algemeen. Ook kan er één gemaakt worden wanneer er extra bescherming nodig is, zoals wanneer slechte Jinne een persoon ziek maken of een ander kwaad aandoen. Amuletten worden gemaakt op verschillende manieren, maar er wordt altijd gebruik gemaakt van Koranteksten. Soms worden deze teksten op papier geschreven en in leer gebonden, soms worden de Koranteksten op een bordje geschreven, de inkt en het water worden opgevangen en hiervan wordt een drankje gemaakt dat de cliënt moet drinken of waar hij/zij zichzelf mee moet wassen. Amuletten zijn overal aanwezig in het dagelijks leven, zelfs bij sportevenementen:

Wanneer ik een worstelwedstrijd bezoek valt me op dat het hele evenement in het teken staat van maraboutage. Niet alleen de wedstrijd zelf, waar worstelaars amuletten dragen voor geluk en bescherming, maar ook de hele ceremonie vooraf staat in het teken van maraboutage. De worstelaars komen aanrijden in de mooiste auto's en zodra ze uitstappen krijgen ze meteen een paar flessen met water waar Koranteksten doorheen zijn gemengd over zich heen. Hierna lopen ze een paar rondjes rond het veld en dansen ze. Na het lopen en dansen gaan ze naar de drummers die er zitten en besprenkelen het doek van de djembé met water gemengd met Koranteksten en gaan boven de djembé hangen, waardoor het water opspat als de drummer slaat op de djembé en zo het water met de Korantekst opspat tegen de worstelaar aan. Hierna loopt de worstelaar naar zijn marabout waarvan hij een gewaad met Koranteksten erop krijgt en deze trekt hij aan. Vervolgens loopt hij onder een doek door met Koranteksten, drinkt hij en besprenkelt hij zichzelf met het water met Koranteksten en hierna is hij pas klaar voor de wedstrijd.

Er wordt geloofd dat deze amuletten een verschil kunnen maken in de uitslag van de wedstrijd want je kunt nog zo'n goede worstelaar zijn, maar zonder een goede marabout zul je alsnog verliezen. Daardoor worden al deze maatregelen genomen voor een wedstrijd en behangen zelfs supporters zich met amuletten zodat hun favoriete worstelaar gaat winnen.

Divinatie met behulp van het kauri-orakel, handlezen of kaarten leggen zijn andere technieken die islamitische marabouts gebruiken. Hierbij worden God en Jinne geraadpleegd met behulp van de kauri's, de hand van de cliënt of kaarten. Jinne zijn geesten die in de Koran voorkomen. Aisha, een islamitische marabout, vertelde me dat er twee soorten Jinne zijn: *“Er bestaan goede en slechte Jinne. De Jinne die mij bijstaan zijn goede Jinne want deze bidden. Er zijn ook Jinne die niet bidden en deze Jinne zijn gevaarlijk en slecht. Zij zullen het bijvoorbeeld achter houden wanneer zij gevaar zien. De Jinne die bij mij zijn, zijn goede Jinne. Ze maken mij soms wakker om te gaan bidden voor mijzelf of voor andere mensen.”* De goede Jinne kunnen een persoon helpen bij problemen of ziekte via een marabout en geluk brengen. Slechte Jinne kunnen mensen juist ziek maken of problemen veroorzaken waar mensen zich tegen moeten beschermen door middel van amuletten. Jinne kunnen verschijnen aan een persoon en haar helpen bij het helpen van andere mensen met problemen of vragen. De divinatie met het kauri-orakel gaat op een speciale manier:

Mere Khady pakt de kauri's heel voorzichtig uit een mooi beschilderd potje en fluistert de mijn naam vier keer tegen de kauri's, daarna werpt ze de kauri's een paar keer op een schaal, een paar kauri's die naast de rest komen te liggen pakt ze op en dit herhaalt ze een paar keer. De kauri's die er naast zijn komen te liggen krijgt ik in mijn hand en hier moet ik tegen vertellen wat ik wil weten en welk probleem of vraag ik heb. Hierna vraagt Mere Khady me om een muntje bij de kauri's te leggen en geeft ik ze weer aan haar. Mere Khady werpt de kauri's vervolgens weer een aantal keer en vervolgens kan zij aan de hand van de ligging van de schelpjes en antwoorden die ze doorkrijgt van God of Jinne antwoord geven op de vragen of het probleem. Om de problemen op te lossen, bescherming of voorspoed te verkrijgen krijgt zij van Jinne door welk offer ik moet geven en vraagt zij mij vervolgens dit te doen. Dit offer bestaat uit kolanoten, suiker en kaarsen die ik moet doneren aan een bedelaar.

Mere Khady is een erg bekende Islamitische marabout in de grote wijk Parcelles Assainies in Dakar. De wachtruimte bij haar zit dan ook altijd vol. Ze is een bekende marabout geworden doordat ze uit een familie komt van bekende marabouts en de gave heeft geërfd. Haar vader en grootvader zijn ook bekende marabouts in Dakar. Het raadplegen van het kauri-orakel door

islamitische marabout is dubieus. Dit komt doordat het eigenlijk verboden wordt binnen de Islam om de kauri's te gebruiken. De profeet Mohammed is ooit op de vlucht geweest en gevonden aan de hand van kauri's, daardoor wordt vanaf toen het gebruik van kauri's als orakel verboden. Veel Islamitische marabouts gebruiken het echter wel en zeggen dat ze de gave van God hebben gekregen en het dus wel moeten gebruiken.

Divinatie aan de hand van het raadplegen van het kauri-orakel is de meest voorkomende techniek maar niet de enige. Aisha is een islamitische marabout in de wijk Dalifort Forail, heeft twee kinderen die zij alleen verzorgt en heeft, nadat zij gedwongen is door Jinne om zich tot maraboutage te wenden, maraboutage als enige inkomstenbron. Zij is niet alleen gespecialiseerd in kauri's, maar ook kan zij handlezen en kaartleggen. Alleen is zij niet degene die beslist over welke techniek er geraadpleegd moet worden, dat besluiten de Jinne.

Nadat Aisha voor mij het kauri-orakel heeft geraadpleegd, wil zij mij ook laten zien hoe het kaartleggen werkt. Ze pakt een aantal kaarten, die op tarotkaarten lijken, van de stapel en legt deze gedekt neer op een schaal. Uit deze selectie moet ik drie kaarten kiezen aan de hand waarvan Aisha mijn toekomst kan voorspellen en antwoord kan geven op vragen. Na het kauri-orakel en de kaarten geraadpleegd te hebben, praten we na en wil ik weggaan. Als ik opsta zegt Aisha ineens: "*Wacht! De Jinne willen nog meer vertellen, geef me je hand!*" Ze besprenkelt mijn hand met parfum en ik moet mijn handen heel hard tegen elkaar wrijven totdat ze warm worden. Hierna bekijkt ze mijn handen en kan ze aan de hand van de lijnen op mijn hand meer antwoorden geven op mijn vragen.

Het genezen van een ziekte is ook een belangrijke taak van een islamitische marabout. Dit gebeurt vaak op vrijwel dezelfde manier als het maken van een amulet. De marabout gebruikt *binndi*¹⁰: Er wordt een Korantekst op een bordje geschreven, deze inkt wordt er af gewassen en opgevangen en hier wordt een drankje van gemaakt dat de cliënt moet opdrinken of zich ermee moet wassen. Ook kan er aangenomen worden dat het slechte Jinne zijn die de ziekte veroorzaken, in dat geval moet er vergiffenis gevraagd worden aan God, omdat deze Jinne de ziekte veroorzaken of omdat de cliënt iets slechts heeft gedaan. Echter, binnen Islamitische maraboutage wordt vaak eerst (westerse) medicatie voor een ziekte gezocht, voordat er gedacht wordt aan maraboutage. Een ziekte oplossen met maraboutage gebeurt vrijwel alleen wanneer de westerse medicatie tekort schiet en er geen andere oplossing is. De medicijnen die een marabout

---

¹⁰ Deze term heb ik overgenomen uit de theorie en kwam niet naar voren tijdens mijn veldwerk maar omschrijft wel het beste de techniek, daarom heb ik hem hier gebruikt.

maakt worden niet alleen gebruikt om fysieke ziektes te genezen, maar soms ook om bijvoorbeeld van verslavingen af te komen. Magueye vertelde me dat er medicijnen bestaan die wanneer je die inneemt, er voor zorgen dat wanneer een alcoholist aan alcohol denkt, dit verlangen automatisch naar verlangen naar water wordt omgezet, zodat hij/zij niet meer aan de alcohol komt. Deze methode wordt ook gebruikt om peuters van borstvoeding af te helpen, door hun verlangen naar moedermelk om te zetten naar verlangen naar melk uit de fles.

De eerste techniek, het maken van amuletten is echter een techniek die voornamelijk mannelijke marabouts uitvoeren. Islamitische amuletten worden ook wel door vrouwen gemaakt, maar vaak zijn dit de ‘makkelijker’ amuletten zoals amuletten voor kinderen. Deze schijnen makkelijker te zijn omdat er bepaalde standaard Koranteksten voor gebruikt worden, waar niet lang naar gezocht hoeft te worden en dus geen hele uitgebreide kennis van de Koran vereist. Technieken die door Islamitische vrouwelijke marabouts uitgevoerd worden zijn vaker maraboutage met het kauri-orakel, water of handlezen. Hierbij wordt dan de hulp van God, Jinne en de Koran, gecombineerd met traditionele maraboutage.

4.2 Mogelijkheden en moeilijkheden

Een vrouwelijke Islamitische marabout bestaat voor mij niet. Zij zijn allen charlatans omdat zij de Koran niet volledig kunnen bestuderen door verscheidene redenen en dus niet in staat zijn de Koran zo te leren dat zij er maraboutage mee kunnen uitvoeren. Vrouwen kunnen geen islamitische marabout worden omdat zij geen ‘echte moslims’ zijn omdat ze niet volledig mee doen aan de Ramadan.

Bovenstaande is een stuk uit een gesprek met Thierno, een loodgieter uit Dakar. Thierno is moslim en heeft een duidelijke mening over vrouwelijke marabouts zoals ik het vaker heb gehoord in Dakar. Door opvattingen zoals die van Thierno hebben Islamitische vrouwelijke marabouts veel problemen en vooroordelen te overwinnen. Islamitische maraboutage is nog altijd een door mannen gedomineerd domein. Er zijn een aantal problemen die een vrouw tegenkomt wanneer zij islamitisch marabout wil worden. Het voornaamste probleem dat zij tegenkomt is het behalen van geloofwaardigheid als vrouwelijke islamitische marabout. Wanneer een vrouw Islamitische kennis gebruikt in haar maraboutage-praktijken, kan zij op tegenstand rekenen. De tegenstand vanuit de samenleving heeft verscheidene redenen, zoals de gedachte dat een vrouw nooit zo goed de Koran kan bestuderen als een man, omdat zij tijdens haar

menstruatie de Koran niet mag gebruiken. Hierdoor krijgt ze minder tijd om de Koran te bestuderen dan mannen. Daarnaast is het veel gebruikelijker voor jongens om naar de Koranschool gestuurd te worden op jonge leeftijd dan voor meisjes en ze op die manier de kans en de tijd niet krijgen om de Koran te leren. Dit komt doordat meisjes veel huishoudelijke taken krijgen, eerst thuis en wanneer ze getrouwd zijn in hun eigen huis. Koranscholing voor meisjes is niet belangrijk, zij hoeven alleen verzen te kennen voor hun gebeden. Thierno zegt echter wel *“Vrouwen zijn nooit Islamitische marabouts, maar als ze traditionele kennis gebruiken zijn ze wel vele malen sterker dan mannen die traditionele kennis gebruiken.”* Het argument dat Thierno aanhaalt wordt door vrouwelijke specialisten vaak gebruikt op een manier waardoor ze islamitische technieken met traditionele technieken of gebruiken mengen om toch geloofwaardigheid en een clientèle te verkrijgen. Dit wordt met name gedaan aan de hand van divinatie met behulp van het raadplegen van het kauri-orakel als maraboutage. Kauri's zijn door de Islam verboden, maar dat betekent niet dat moslims er niet in geloven. Abi, een islamitische vrouwelijke marabout wonend in Dakar is al een paar jaar bezig met maraboutage aan de hand van het kauri-orakel en vertelt: *“Op mijn 34^e kreeg ik een droom over God en kauri's, toen ik wakker werd lagen er kauri's naast mijn bed en begreep ik dat God mij deze geschenken had omdat hij mij had uitgekozen om er mensen mee te gaan helpen.”* Zij is een voorbeeld van een islamitische specialist die gebruik maakt van de door de Islam verboden kauri's.

Om een gerespecteerd en bekend Islamitische marabout te worden, kan een vrouw familiebanden aanhalen. Wanneer ze familie is van één van de oprichters van een broederschap of van een belangrijke marabout, krijgt ze meteen al veel respect. Dit komt doordat er geloofd wordt dat het grootste gedeelte van de kennis van een marabout wordt geërfd van voorouders en wanneer een vrouw een belangrijk marabout in haar familie heeft, deze vrouw de gave geërfd kan hebben. Op deze manier kunnen vrouwen een gerespecteerd Islamitisch marabout worden, maar wel bijna zonder uitzondering in esoterische maraboutage. Voor esoterische maraboutage is het niet noodzakelijk om de kennis geërfd te hebben van voorouders of kennis uit de Koran te halen maar kan de kennis opgedaan zijn met behulp van Jinne. Een politiek leider of Koranlerares zal, omdat daar sterke familiebanden met belangrijke religieuze personen of een uitgebreide kennis van de Koran voor nodig zijn, een vrouw niet snel worden. Al is daar een uitzondering op: Bocer vertelde dat zijn zusjes naar een Koranschool gaan waarop de leerlingen alleen meisjes zijn met een vrouwelijke Koranlerares.

Geloofwaardigheid verkrijgen is voor Islamitische vrouwelijke marabouts dus geen gemakkelijke opgave. Het is echter wel zo dat er geloofd wordt dat een vrouw er niet voor kiest om marabout te worden, maar Jinne verschijnen aan haar en dwingen haar om maraboutage uit te voeren.

”Ik wilde oorspronkelijk niets te maken hebben met de Jinne, maar zij hebben mij gedwongen het te accepteren door mij te slaan. Ik heb het toen geaccepteerd, maar mijn opa was er erg op tegen en heeft mij weer proberen te dwingen door middel van slaan om het maraboutage te laten vallen. De Jinne zijn toen aan mijn opa verschenen en hebben hem verboden mij te slaan en proberen uit te leggen dat het ook niet mijn keuze is, maar dat ik dit moet doen om mensen te helpen. Vanaf toen is mijn opa het gaan accepteren en gestopt met mij te slaan.”

Dit vertelde Aisha me tijdens één van mijn bezoeken aan haar. Doordat de geesten haar hebben gedwongen en dit haar opa ook verteld hebben, werd zij uiteindelijk geaccepteerd als marabout, omdat op deze manier duidelijk is geworden dat zij niet enkel voor het geld maraboutage is gaan uitvoeren.

4.3 Opvattingen over islamitische vrouwelijke specialisten

Wanneer een vrouw een islamitisch specialist is, wordt zij vaak niet zo sterk geacht, er wordt aangenomen dat mannen betere islamitische specialisten zijn omdat zij meer tijd hebben gehad om de Koran te leren en het nog altijd een “mannenwereld” is. Ook kan een vrouwelijke specialist nooit zo invloedrijk worden als een mannelijke specialist. Er zijn wel vrouwelijke specialisten die ook de taak van religieus leider hebben, maar dat zijn vaak dochters van invloedrijke mannelijke marabouts. Deze vrouwen zijn wel belangrijk, maar blijven altijd een “grand dame”, een belangrijke vrouw, en worden nooit een invloedrijke marabout.

Lamin, een mannelijke marabout uit Dakar die gespecialiseerd is in medicijn en amuletten maken, vertelde mij: *“Islamitische vrouwelijke marabouts bestaan niet. Vrouwen kunnen ook de Koran leren, maar dat is enkel als “Coranique”¹¹ en niet als marabout. Vrouwelijke marabouts zijn er wel maar die gebruiken enkel traditionele kennis.”* Hij haalde constant het verschil tussen *coranique* en marabout aan en onder de term marabout verstond hij

---

¹¹ Een *coranique* is iemand die de Koran goed kent, maar niet de geheimen die nodig zijn om Islamitische kennis in maraboutage te gebruiken.

absoluut geen vrouw.

De mening van de bevolking van Dakar over vrouwelijke islamitische specialisten wordt beïnvloed door de mate waarin een persoon gelovig is. Een goed voorbeeld is Bass, mijn gastvader tijdens mijn de tweede en derde maand in Dakar. Bass is streng gelovig moslim en prefereert zelf bidden om antwoorden of oplossingen voor zijn problemen direct aan God te vragen boven een bezoek aan een specialist. Maar wanneer hij wel een specialist zou willen bezoeken, wil hij alleen maar een islamitische specialist bezoeken, ongeacht of het een man of een vrouw is. Gender is bij hem dus geen beoordelingspunt, dat is alleen de religie van de specialist. Maar aangezien vrouwen vaker traditionele praktijken gebruiken, ligt zijn voorkeur bij een mannelijke islamitische specialist. Een ander aspect dat voor hem meetelt om naar een islamitische specialist te gaan is het feit dat hij niet gelooft in geesten van voorouders of andere animistische geesten. Volgens Bass bestaan er alleen Jinne, deze komen ook in de Koran voor. Maar er zijn wel slechte Jinne die mensen ziek kunnen maken en tegen deze Jinne moet bescherming worden gezocht bij een specialist, maar wel een islamitische specialist omdat deze de bescherming kan bieden door middel van Koranteksten. Ndeye Diagne, de vrouw van Bass, vertelde me dat zij magisch-religieuze specialisten in het algemeen maar niks vindt, omdat ze erg gevaarlijk konden zijn door bijvoorbeeld het verstoren van relaties of voodoo praktijken. Haar mening is echter wel beïnvloed doordat de co-vrouw van haar moeder heeft geprobeerd haar moeders huwelijk te verpesten met behulp van voodoo.

In Dakar is het traditionele geloof veel minder voorkomend dan in de rurale gebieden, het Islamitische geloof overheerst. Binnen de Islam in Senegal hebben de magisch-religieuze specialisten een hele belangrijke positie. Magisch-religieuze praktijken komen overal voor: mensen dragen amuletten, de ceremonies voor sportevenementen, een specialist is aanwezig bij het huwelijk en bij een begrafenis, de naamgevingceremonie van een pasgeboren baby wordt geleid door een specialist, hij/zij geneest ziektes en lost problemen op en de belangrijkste politieke leiders doen vaak een beroep op de steun van bepaalde belangrijke specialisten. Door deze positie van de specialisten en de overhand van de Islam wordt er in Dakar veel beroep gedaan op islamitische specialisten en in steeds grotere mate op vrouwelijke islamitische specialisten.

Hoofdstuk 5: Christelijke vrouwelijke specialisten

5.1 Technieken

Christelijke vrouwelijke specialisten gebruiken in hun praktijken veel verschillende technieken, die gebaseerd zijn op traditionele of animistische tradities, om hun cliënten te helpen. De magisch-religieuze praktijken van een christelijke vrouwelijke specialisten worden gekenmerkt door occulte zaken zoals *rab* (animistische geesten), *Deum* (geesten in de gedaante van een mens), geesten van voorouders en *sorcellerie* (hekserij) zoals voodoo. Ook staan dieren en planten centraal bij traditionele praktijken. Christelijke specialisten worden geraadpleegd voor een aantal redenen: bescherming tegen kwade geesten, andere mensen die kwaad willen doen en ziekte, het oplossen van problemen, antwoord geven op vragen, het genezen van ziektes en de dader opsporen wanneer er iets gestolen is. Deze technieken zal ik nader toelichten:

Een van de belangrijkste taken van een christelijke specialist is het maken van traditionele amuletten voor bescherming of geluk. Deze amuletten hebben hetzelfde doel als de amuletten met Koranteksten die een Islamitische marabout maakt, maar de traditionele amuletten worden met bepaalde bladeren of planten gemaakt in plaats van Koranteksten.

Christelijke specialisten hebben de kracht om gebruik te kunnen maken van voodoo of andere soorten van hekserij. Dit betekent dat zij iemand anders vanaf een afstand ziek kunnen maken of er wordt zelfs beweerd dat er specialisten zijn die mensen kunnen vermoorden vanaf een afstand door middel van voodoo. Dit is een techniek waar door veel mensen voor gevreesd wordt en om hen te beschermen tegen voodoo wordt een specialist geraadpleegd. Mensen raadplegen christelijke specialisten niet alleen voor bescherming tegen voodoo, maar ook voor bescherming tegen Deums. Dit zijn kwaadaardige geesten in de gedaante van een mens en zij leven ook, in tegenstelling tot *rab* en andere animistische geesten van voorouders die in het bos leven, gewoon tussen de mensen. Je kunt ze niet onderscheiden van andere mensen. Van de *Deum* wordt geloofd dat zij je ziel kunnen wegnemen door hem te eten en je zo ziek maken en soms zelfs langzaam dood kunnen laten gaan. Specialisten kunnen je beschermen tegen Deums en kunnen je genezen wanneer ze je aanvallen.

“Wanneer ik water in deze schaal giet, krijg ik visioenen van wat mijn voorouders mij willen vertellen” Dit is een voorbeeld van *mane*-praktijken, een vorm van magisch-religieuze praktijken. Angélique, een wat oudere vrouwelijke christelijke specialist die mij ontzettend veel heeft laten zien en uitgelegd, vertelde mij over deze *mane*-praktijken. Zij heeft een grote

clientèle, dit komt naar eigen zeggen door haar wat onconventionele technieken. *Mane*-praktijken komen van een animistische traditie, die onder andere met water gebeuren. Door water in een schaal te gieten, krijgt een specialist dus visioenen van wat haar voorouders haar vertellen. Specialisten gebruiken *mane*-praktijken voor divinatie of het oplossen van problemen.

Een andere techniek, waardoor het voor mij duidelijk werd wat Angelique met onconventionele technieken bedoelde, is de techniek waarbij de specialist eieren van een kip die nog in de kip zitten kan gebruiken.

Ik ben midden in een interview met Angelique wanneer zij ineens zegt: *“Dit is misschien wel interessant voor je”*. Na dit gezegd te hebben loopt ze weg en ik wacht af wat ze me gaat laten zien. Wanneer ze terug komt heeft ze een dode kip in haar hand en gaat weer zitten. Ze zegt me *“Kijk goed! Ik ga je nu iets laten zien wat ik eigenlijk nog nooit aan iemand heb laten zien”* Onverwachts “trekt” ze vlak voor mijn gezicht, zodat ik het goed kan zien, de kip open en laat me de eieren van de kip zien. Ze begint me uit te leggen: *“Wanneer de kip drie eieren heeft, en er zijn er twee wit en één bruin/zwart dan weet ik dat degene die mij raadpleegt ziek is. Maar de twee witte eieren moeten naast elkaar liggen en de zwarte apart, alleen dan weet ik dat ik degene ben die kan helpen, wanneer dit niet het geval is, moet degene die mij raadpleegt een ander om hulp vragen.”*

Deze techniek is typisch voor de traditionele praktijken van een christelijke specialist omdat er een dier geofferd wordt. Het offeren van dieren is een techniek die gebruikt wordt wanneer er grote problemen opgelost moeten worden. De cliënt wordt gevraagd door de specialist om een dier, vaak een schaap of een kip, mee te nemen naar haar. Dit dier wordt geofferd en vervolgens kan de specialist antwoord geven op de vraag of het probleem is opgelost door middel van dus bijvoorbeeld de ligging van de eieren in een kip of omdat de geesten om een offer vragen. Deze techniek wordt ook wel gebruikt om voorspoed te verkrijgen. Soms komen arme mensen naar een specialist om een dier te offeren zodat ze meer geld en geluk krijgen.

Wanneer er iets gestolen is, kan degene waarvan het voorwerp gestolen is naar een specialist gaan¹². De specialist kan zorgen dat degene die het gestolen heeft, zo erg ziek wordt dat hij/zij het wel terug moet brengen. Moussa, een man die ik heb ontmoet in Ziguinchor, vertelde me dat dit hem een keer is overkomen toen hij klein was:

---

¹² Dit kan, heb ik na mijn onderzoek gehoord, ook een islamitische specialist zijn. Tijdens mijn veldwerk heb ik dit echter alleen gehoord over christelijke of traditionele specialisten.

Ik was aan het spelen met twee vriendjes en we kregen ontzettende honger. We zagen een sinaasappelboom en besloten een paar sinaasappels te stelen. Toen wij deze hadden gegeten en thuis kwamen werden we zo ziek dat we het wel tegen onze moeders moesten opbiechten wat we gedaan hadden. Zij nam ons mee naar de man waarvan we de sinaasappels gestolen hadden om het op te biechten en hij gaf ons een drankje dat hij van de specialist die hij had geraadpleegd gekregen had om te geven aan degene die kwam opbiechten dat hij het gestolen had. Een uurtje daarna voelden we ons weer beter.

Dit voorbeeld geeft aan hoe machtig een specialist is en door dit soort verhalen blijven mensen ook naar een specialist gaan wanneer er iets gestolen wordt. Tijdens mijn veldwerk is een dergelijke situatie voorgekomen, een telefoon was gestolen en hiermee moesten we naar een specialist om uit te zoeken wat er was gebeurd en of het een bekende was. Hij zag dat het geen bekende was en gebruikte een soort magie om de handen van degene die de telefoon gestolen had te laten zwellen zodat anderen zouden herkennen wat hij/zij gedaan had en daarna zou de dader de telefoon terug komen brengen.

Een specialist kan geraadpleegd worden wanneer iemand ziek is. In een geval van ziekte wordt bijna zonder uitzondering door de christelijk specialist aangenomen dat het door een Deum, voodoo of *rab* veroorzaakt wordt. In dit geval heeft een specialist twee verschillende geneeswijzen; hij/zij geneest de fysieke aandoening door vaak een medicijn gebaseerd op planten en hij/zij geneest de psychische aandoening door *cefi*¹³, het gesproken woord wat de patient direct verbind met de planten- en dierenwereld waardoor het probleem bij de wortel aangepakt kan worden. De *cefi* vindt plaats in een traditionele ceremonie en is bedoeld om de slechte geest die de ziekte veroorzaakt te verjagen en als hiermee nog niet de fysieke aandoening is genezen, wordt deze genezen met behulp van het medicijn gebaseerd op planten.

Christelijke vrouwelijke specialisten zijn er, zoals eerder benoemd, niet in grote getale en gebruiken niet heel andere technieken dan traditionele specialisten maar zij vermengen traditionele praktijken met kennis die zij van God doorkrijgen en gebruiken veel alcohol in hun technieken. Cornelia vertelde me veel over haar technieken waarin deze mengeling duidelijk zichtbaar is:

---

¹³ De term *cefi* heb ik overgenomen uit de theorie. Deze term is niet naar voren gekomen tijdens mijn veldwerk maar omschrijft wel het beste de techniek.

Achter dit gordijn zit een slang. Deze slang bevat de geest van één van mijn voorouders en helpt mij bij mijn praktijken. Ik heb twee geesten die mij helpen: één is de slang en deze kan zien welke personen komen voor hulp en of ik deze personen kan helpen. Soms is een ziekte op te lossen door naar het ziekenhuis te gaan, of soms krijg ik van de slang door dat deze persoon niet meer te helpen is en dan ga ik niet hun geld 'afpakken' door te doen alsof ik nog kan helpen. Maar soms is de persoon wel te helpen door mij. Wanneer dit zo is, keer ik mij tot de andere geest, die elke gedaante kan aannemen (zelfs die van een mens, soms komt er ineens een kind of man vanachter de muur door de kamer lopen, dit is de geest), en met hem kan ik praten, weliswaar in een taal die alleen ik begrijp maar ik kan met hem praten. Deze geest kan problemen oplossen, ziektes verhelpen of bescherming bieden. Wanneer je een offer geeft, in de vorm van wijn, bier of likeur, vertelt de geest mij hoe ik deze persoon moet helpen. Meestal is dat met water, ik kan bescherming bieden door je te 'zegenen' met water of problemen oplossen zoals voodoo, niet zwanger kunnen worden enz. Ook kan zij water op de plek van de ziekte (bijvoorbeeld als je last hebt van je hart, op je hart) smeren en zo een ziekte genezen zonder chirurgie. Soms maakt ze ook medicijnen op basis van natuurproducten zoals planten. Nadat de ziekte of het probleem verholpen is, bid ik tot God om deze persoon verder te beschermen tegen komende ziektes of problemen.

In dit verhaal dat Cornelia mij vertelde is duidelijk de vermenging van de twee religies te zien. Zij heeft een slang met de geest van haar voorouder die haar helpt, dit is een duidelijk animistische traditie. Verder voert zij *mane*-praktijken uit op basis van water en planten, wat een traditionele vorm van specialisme is, maar de offers die de cliënt hiervoor moet offeren bestaan uit alcohol, wat beduidend voor christelijke specialisten is. Hiernaast bidt zij tot God voor verdere bescherming voor de cliënt. Verder zegt zij hulp te hebben van de geesten van haar voorouders in haar praktijken, maar heeft zij haar kennis gekregen van God.

5.2 Mogelijkheden en moeilijkheden

Traditionele vrouwelijke specialisten hebben van oudsher een gerespecteerde positie en weinig tegenstand vanuit de samenleving. Magueye vertelde me een verhaal: "Les lingueres du Walo" over hoe deze gerespecteerde positie van vrouwen tot stand is gekomen:

Het dorp Walo in Senegal werd aangevallen. Nadat de aanvallers de mannen uit het dorp hadden weggelokt met een smoes, kwamen ze terug om de vrouwen te vangen en tot slaaf maken. De vrouwen waren de aanvallers echter te snel af en renden naar hun hutten. In hun hutten pleegden allemaal zelfmoord, zonder dat ze iets af hadden gesproken. Ze wilden liever dood zijn dan iemands slaaf.

Door dit verhaal werden vrouwen vanwege hun overtuiging en standvastigheid alom gerespecteerd. Dit verhaal heeft volgens Magueye ook gezorgd voor het sterke geloof in vrouwelijke specialisten. Vrouwen worden binnen de traditionele samenleving als de sterkste specialisten gezien. Omdat de christelijke vrouwelijke specialisten dezelfde praktijken uitvoeren als traditionele specialisten, verkeren zij in dezelfde gerespecteerde positie.

Vanuit de samenleving ondervinden zij dus geen problemen, maar ze hebben vaak heel grote problemen wanneer zij specialist worden. Ik heb van verschillende vrouwen gehoord dat zij gedwongen zijn om specialist te worden, Cornelia vertelde me over de problemen die zij heeft gehad toen de *rab* haar dwongen om specialist te worden:

Toen de *rab* tot me kwamen en me dwongen specialist te worden weigerde ik. De *rab* werden boos en begonnen me te slaan. Toen ik nog niet wilde toegeven werd ik niet alleen geslagen, maar hebben de *rab* mij blind en verlamd gemaakt. Hierna wilde ik er nog steeds niet aan toegeven en begonnen ze mijn kinderen te doden. Ze gingen door totdat ik, nadat er zeven van mijn kinderen waren gedood, toegaf en magisch-religieus specialist werd.

De krachten die de *rab* bezitten zijn enorm en verhalen zoals het verhaal van Cornelia maken ook dat de traditionele specialisten zo gerespecteerd zijn. Het feit dat de *rab* dit Cornelia kunnen aandoen, maakt dat haar cliënten in haar krachten geloven omdat ze hulp heeft van zulke krachtige *rab*.

Een andere moeilijkheid die christelijke en ook traditionele specialisten tegenkomen is het feit dat streng gelovige moslims (en soms ook minder streng gelovige moslims) enkel Islamitische marabouts bezoeken. Aangezien 95% van de bevolking moslim is, vormt dit een probleem bij het verkrijgen van cliëntèle. Dit is echter alleen in de grote steden zoals Dakar een moeilijkheid, want in de Casamance bijvoorbeeld, worden traditionele en ook christelijke, omdat zij dezelfde praktijken uitvoeren als traditionele, specialisten het meeste bezocht en wordt er nog altijd geloofd dat zij de sterkste specialisten zijn. In Dakar ligt dat anders, maar dat komt voornamelijk doordat veel mensen naar Dakar komen en claimen specialist te zijn, enkel om geld te verdienen. Hierdoor wordt vaak aangenomen dat de traditionele en christelijke specialisten in Dakar *charlatans* zijn en zoeken de mensen liever een Islamitische specialist gaan om hulp aan Allah te vragen.

Jaloezie jegens hen is een ander probleem dat veel christelijke specialisten tegenkomen. Angelique vertelde me dat dit vaak het geval is en dat kan voor problemen zorgen omdat mensen

voodoo tegen een specialist kunnen gebruiken. Voodoo kan het leven van de specialist heel moeilijk maken en er zijn allerlei verschillende manieren waarop dit voor problemen kan zorgen. Er wordt gedacht dat voodoo ook een vrouw kan verhinderen om kinderen te krijgen en haar ziek kan maken.

Een ander probleem heeft niets te maken met andere mensen of opvattingen, maar met de geesten waarmee de specialist haar praktijken uitvoert.

“De twee geesten die mij bijstaan werken vanaf 6 uur in de ochtend tot ongeveer 13 uur, daarna houden ze een pauze tot aan zonsondergang en daarna gaan ze weer verder.”

Toen ik bij Khady was, was het tussen 13 uur en zonsondergang, dus waren zij en de geesten eigenlijk aan het rusten. Toen Elie, mijn tolk, haar vroeg om misschien voor mij een probleem op te lossen, zei ze dat ze hem niet wilde storen, dan zou hij problemen maken bij haar, omdat ze al hadden gezien dat wij alleen kwamen om te praten en niet met een probleem. Deze afhankelijkheid van de geesten zorgt ervoor dat Khady niet optimaal cliënten kan helpen. Maar tegelijkertijd verdoet ze ook geen tijd aan mensen die het niet echt nodig hebben, want deze personen weigert de geest te helpen. Probleem wordt het wel wanneer de geesten aan het rusten zijn, mensen soms heel lang moeten wachten en uiteindelijk soms een andere specialist zoeken. Toen wij om 10 uur aankwamen bij Khady, lagen en zaten er al mensen voor de deur die zaten te wachten vanaf 6 uur 's ochtends.

Ondanks de moeilijkheden die een specialist ondervindt, staat binnen het traditioneel en christelijke specialisme de vrouw erg centraal en heeft veel aanzien. Daarom hebben christelijke vrouwelijke specialisten in Dakar minder problemen met een respectabele positie te verwerven dan Islamitische vrouwelijke marabouts.

5.3 Opvattingen over christelijke vrouwelijke specialisten

“Als ik een probleem opgelost moet hebben, ga ik naar een traditionele of christelijke specialist en wel naar een vrouw, de vrouwen zijn de sterkste specialisten. Vrouwen zijn degenen die traditionele ceremonies leiden en degenen waarvoor het meeste gevreesd wordt wanneer het gaat om hekserij” Deze uitspraak van Moussa laat de belangrijke positie van vrouwelijke specialisten zien. Wanneer het om christelijke specialisme gaat, staat de vrouw centraal, en vrouwelijke specialisten worden dan ook erg gerespecteerd, alhoewel de meningen over christelijke specialisten verdeeld zijn. Streng gelovige moslims zoals Bass geloven vaak niet in traditionele praktijken en bezoeken geen traditionele specialist of christelijke specialist die

traditionele praktijken uitvoert. Zij zeggen liever direct hulp aan God te vragen. Echter, feit blijft dat tradities sterk aanwezig blijven in de Senegalese samenleving, voornamelijk waar het gaat om traditionele geloven in voodoo/hekserij, Deum en animistische geesten. Hierdoor wordt er toch vaak teruggevallen op traditioneel specialisme.

Een verhaal dat Ndeye mij vertelde illustreert goed hoe belangrijk traditioneel specialisme tot op de dag van vandaag is wanneer iemand genezen moet worden:

“In 2003 werd ik erg ziek en mijn moeder (zelf een specialist in de Casamance) vertelde mij dat het Deums waren die mij dit aandeden. In het begin geloofde ik het niet, maar op een gegeven moment begon ik te dromen over Deums. Ik werd schreeuwend wakker en heb besloten toch naar een feticheur te gaan. Van haar heb ik een medicijn gekregen dat ik drie dagen moest drinken en waar ik me gedurende zeven dagen mee moest wassen. Toen tijdens deze kuur de Deums weer in mijn dromen verschenen droomde ik dat ze wegrenden vanwege het medicijn dat ik nam en na de kuur en deze droom ben ik genezen.”

Ndeye vertelde mij dat ze in principe tegen elke vorm van magisch-religieuze praktijken is omdat zij liever direct hulp aan God vraagt door te bidden, maar toen zij deze ziekte had is zij wel naar een traditionele of christelijke specialist gegaan en is zij ook genezen.

Christelijke en traditionele vrouwelijke specialisten worden nog vaak geraadpleegd en Angélique vertelde me dat zij zelfs af en toe van het platteland naar Dakar reizen om iemand te genezen. Er zijn ook veel christelijke of traditionele specialist die in Dakar of andere grote steden zijn gaan wonen om daar mensen te helpen, maar zij krijgen toch vaak te kampen met mensen die denken dat ze *charlatans* zijn. Maar dit is wel tegelijkertijd ook een groot voordeel voor traditionele specialisten, want van traditionele specialisten wordt niet snel gedacht dat ze *charlatan* zijn. Vanuit de traditionele samenstelling van de samenleving is er een aantal families dat erg krachtige specialisten in hun midden heeft. Bij deze families zou nooit aangenomen worden dat de specialisten *charlatans* zijn. En daarbij komt dat het overgrote gedeelte van de inwoners van Dakar zelf ook uit de Casamance of andere rurale gebieden komt en erg die behoefte heeft om zich te kunnen identificeren met een specialist die ook uit hun eigen regio komt. Daarom maakt het niet uit dat zij niet uit Dakar komen, ze worden niet gezien als *charlatans*. Juist van specialisten die in Dakar geboren zijn, wordt geloofd dat zij geen goede specialisten zijn.

Moslims zeggen vaak niet te geloven in traditionele praktijken zoals die van christelijke specialisten, maar Magueye vertelde me een verhaal dat het tegendeel bewijst:

Cheikh Ibra Fall, een volgeling van Cheikh Amadou Bamba en later belangrijk religieus leider, wilde eens alcohol drinken, maar toen hij dit wilde doen, was de wijn veranderd in melk. Hetzelfde gebeurde toen hij een pijp wilde roken, toen hij de rook uitblies bleek het melk. Dit is magie door middel waarvan er gezorgd wordt dat Cheikh Ibra Fall niet kon zondigen.

Dit verhaal vertelde Magueye om de macht van *sorcellerie* (hekserij) uit te beelden en het bewijs van het bestaan ervan aan te tonen. Door hekserij werd het onmogelijk voor Cheikh Ibra Fall om te zondigen met wijn of tabak. Het feit dat dit een Cheikh overkomen is, een belangrijk Islamitisch leider, bewijst dat magie niet alleen tot het traditionele domein hoort.

Over het algemeen zijn de religie en gender van een specialist niet een probleem voor vrouwelijke specialisten. De meeste mensen bezoeken een specialist omdat zij/hij een goede reputatie of een specialiteit heeft. Persoonlijkheid en *maitrissage* (meesterschap) in hun vak zijn het belangrijkste. Magueye vertelt dat hij alleen hierop let wanneer hij een probleem heeft dat opgelost moet worden. Dit is wel een gedachte over specialisten die voornamelijk mannen betreft, omdat zij niet zo snel met ‘psychische’ problemen naar een specialist gaan, maar eerder voor praktische problemen. Bij vrouwen ligt dit anders, zij gaan vaker naar een specialist met problemen als onvruchtbaarheid, jaloezie of problemen met co-vrouwen. Maar of een specialist een man of vrouw is of hij/zij christelijk, traditioneel of islamitisch is, speelt vaak geen rol in deze keuze.

Een aspect dat de opvattingen over christelijke vrouwelijke specialisten beïnvloedt is dat zij vaak oorspronkelijk niet uit Senegal komen. De twee christelijke vrouwelijke specialisten die ik heb gesproken kwamen beide uit Guinea-Bissau en waren hierheen gekomen omdat in Dakar werk is en de geesten die hen helpen met hun praktijken hen hebben gedwongen naar Senegal te gaan. Dit helpt mee aan de positieve opvattingen van Senegalezen over christelijke vrouwelijke specialisten doordat er vaak wordt aangenomen dat deze specialisten uit het buitenland krachtiger zijn dan Senegalezen. Sowieso pleit het al voor hen dat ze niet uit Dakar komen. Daar geboren word je als niet-Islamitische vrouwelijke specialist niet snel serieus genomen en vaak voor *charlatan* aangezien.

Conclusie en Afsluiting

De huidige situatie in Senegal waarin er drie categorieën magisch-religieuze specialisten zijn, is terug te leiden naar het religieus syncretisme dat er heeft plaats gevonden na de komst van de Islam in de 13^e eeuw. Met de komst van de Islam, kwam er een proces van religieus syncretisme op gang. Binnen dat proces is er sprake geweest van acculturatie, maar geen assimilatie. Er zijn dus voorstellingen en tradities van beide religies intact gebleven tijdens het proces. De Islam heeft door het syncretisme op veel gebieden de overhand verkregen, maar er is één domein waarbinnen de islam niet de overhand heeft, maar waar wel veel vraag naar is vanuit de samenleving: traditionele magisch-religieuze praktijken en specialisten. Traditionele specialisten bieden hulp, bescherming en genezing door middel van traditionele praktijken zoals hekserij, animistische geesten, planten en het offeren van dieren. Islamitische specialisten bieden ook hulp, bescherming en genezing maar op basis van islamitische praktijken zoals het maken van amuletten met Koranteksten, numerologie en bidden tot Allah en Jinne. De technieken van hen verschillen dus van elkaar en dit maakt dat de specialisten concurrenten zijn, maar tegelijkertijd vullen zij elkaar aan. Doordat de islamitische specialisten dezelfde hulp zijn gaan aanbieden als traditionele specialisten bevinden zij zich binnen hetzelfde domein. De hulp die zij aanbieden is echter niet volledig hetzelfde, want de Islam is tegen praktijken zoals hekserij omdat deze met een negatieve ondertoon beschouwd worden als ketterij en pre-islamitisch. Als consequentie daarvan, zijn er problemen zoals hekserij welke de Islamitische specialisten niet op kunnen lossen. Daarom kunnen de islamitische specialisten zich niet als enige in dit domein bevinden zoals ze zouden willen. Voor sommige praktijken zijn er nog altijd traditionele specialisten nodig, omdat islamitische specialisten deze niet kunnen uitvoeren. Aan de andere kant moeten traditionele specialisten accepteren dat zij niet langer de enigen zijn binnen het magisch-religieuze domein.

In Dakar, waar ik mijn onderzoek heb gedaan, ligt de situatie anders. In urbane regio's zoals Dakar zijn er bijna geen traditionele specialisten. De traditionele specialisten bevinden zich bijna allemaal in rurale regio's zoals de Casamance. Echter, de bevolking van Dakar heeft de praktijken van de traditionele specialist ook nodig om bepaalde zaken op te lossen, maar zij zijn niet aanwezig. Deze situatie resulteert in een andere categorisatie; islamitische en christelijke specialisten. De christelijke specialisten vullen de niche van traditionele specialisten door traditionele praktijken over te nemen en aan te bieden en kunnen zo de hulp bieden die

islamitische specialisten niet kunnen aanbieden.

Het onderwerp van mijn onderzoek is specifiek de vrouwelijke specialist geweest. Aan de hand van drie onderwerpen: technieken, mogelijkheden en moeilijkheden en de opvattingen over vrouwelijke specialisten, heb ik een vergelijking kunnen maken tussen islamitische en christelijke vrouwelijke specialisten in Dakar. Hieruit kwamen een aantal conclusies: Binnen het domein van islamitische specialisten is het voor een vrouw vaak moeilijk om een respectabele positie te verkrijgen binnen het domein van magisch-religieus specialisme. Dit domein is normaliter door mannen gedomineerd. Uit de gesprekken die ik heb gehad met informanten kwam dit ook naar voren. In deze gesprekken werd soms zelfs ontkend dat islamitische vrouwelijke specialisten bestaan. Dit geeft hen veel moeilijkheden en beperkt voor hen vaak de mogelijkheden om specialist te worden. Binnen het domein van traditionele en christelijke specialisten is het niet bijzonder voor een vrouw om gerespecteerd te zijn en hebben vrouwen altijd al een belangrijke positie gehad. Door deze positie is het voor hen vaak goed mogelijk om zich in het domein van magisch-religieus specialisme te begeven. De moeilijkheden die zij tegenkomen zijn van andere aard: Jaloezie, *rab* die ze dwingen en de afhankelijkheid van de geesten die hen bijstaan. Maar in Dakar, door het religieus syncretisme, is het mogelijk voor een vrouw om een gerespecteerde islamitische specialist te worden. Dit komt met name door de belangrijke positie die vrouwen in de traditionele samenleving al binnen dit domein hadden. Daardoor kan een vrouw, door haar islamitische praktijken te combineren met traditionele praktijken toch een gerespecteerd islamitisch specialist worden. Deze combinatie zorgt ervoor dat, binnen het domein van magisch-religieuze praktijken er meerdere specialisten bestaan die hetzelfde doel nastreven, maar verschillende technieken gebruiken. Doordat deze scheiding tussen de technieken niet absoluut is en vrouwen vaak een combinatie van technieken gebruiken, maakt het de Dakaroise bevolking vaak niet uit welke religie de marabout die ze bezoeken heeft. Het gaat er meer om of een marabout goed of slecht is, welke specialiteit ze heeft en of ze geen *charlatan* is. Kortom, in Senegal is er sprake van vermenging binnen het domein van de verschillende magisch-religieuze praktijken en specialisten. Binnen het domein zijn er drie categorieën ontstaan: islamitische, traditionele en christelijke magisch-religieuze specialisten. Alledrie de specialisten streven hetzelfde doel na, maar de technieken en mogelijkheden van, en de opvattingen over deze specialisten verschillen. Er is een situatie van concurrentie, maar tegelijkertijd vullen zij elkaar aan omdat ze nog altijd enigszins verschillen van elkaar.

Literatuurlijst

Alba, R.D. & Nee, V.

2005 *Remaking the American mainstream: Assimilation and contemporary immigration*
Harvard University Press

Boeije, Hennie

2005 *Analyseren in kwalitatief onderzoek; denken en doen.*
Amsterdam: Boom

Bop, Codou

2005 *Roles and the position of women in Sufi brotherhoods in Senegal.*
Journal of the American academy of religion 73-4: 1099-1119

Callaway, Barbara & Creevey, Lucy

1994 *The heritage of Islam: women, religion, and politics in West Africa*
Boulder, Colorado: Lynne Rienner

Creevey, Lucy

1996 *Islam, women and the role of the state in Senegal.*
Journal of religion in Africa 27-3: 268-307

Coulon, Christian

1988 *Women, Islam and Baraka.*

In: *Charisma and brotherhood in African Islam.* Donal Cruise O'Brien & Christian Coulon
(eds.) Oxford: Clarendon Press: 113-133

Dilley, R.M.

2004 *Islamic and caste knowledge practices among Haalpulaar'en in Senegal*

Edinburgh University Press

Gemmeke, Amber B.

2000 *De vrouwelijke munkuboola : activiteiten en sociale positie*

Doctoraalscriptie Universiteit Leiden

Gemmeke, Amber B.

2008 *Marabout women in Dakar: Creating trust in a rural urban space*

Berlin etc: LIT Verlag

Hee, H. van

1998 *Territoriale culten in West-Congo: verdwijning of transformatie?*

Afrika Focus

Kottak, C.P.

2008 *Anthropology: The Exploration Of Human Diversity*

New York: McGraw-Hill Companies

Lambropoulos, V.

2001 *Syncretism as Mixture and as Method*

Journal of Modern Greek studies 19:221-234.

Mommersteeg, Geert

1996 *In de stad van de Marabouts*

Amsterdam: Prometheus

Nouvel Horizon

Une rencontre pacifique

Redfield, R.

1936 *Memorandum for the study of acculturation*

American Anthropologist

Tall, E.K.

1998 *Senegal: A mirror of the cosmos*

Unesco courier, Volume: 51, Issue: 2 (February 1, 1998), pp: p20, 4p

Veer, P.T. van der

1993 *Syncretisme en assimilatie*

Universiteit van Amsterdam

Internetbron:

World fact book

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/SG.html>

Laatste update 23 april 2009

Bezocht op 26 mei 2009

Bijlage 1: Reflectie

Mijn onderzoek is niet helemaal vlekkeloos verlopen, ik heb nogal wat moeilijkheden gehad met het formuleren van mijn vraagstelling. Deze heb ik moeten veranderen toen ik in Senegal was omdat wat ik eerder had bedacht niet mogelijk bleek. Uiteindelijk heb ik zonder duidelijke richting mijn onderzoek gedaan en dat heeft nog wel wat problemen gegeven. Ondanks deze problemen met mijn vraagstelling, ben ik van mening dat mijn onderzoek wel goed is gegaan. Ik heb meer magisch religieus specialisten gesproken dan ik voor mijn veldwerk had verwacht en ik heb ook in mijn informele gesprekken hele informatie gekregen. Met mijn uiteindelijk verzamelde data ben ik ook heel blij, omdat ik uitgebreide beschrijvingen van de praktijken en technieken heb verkregen, veel interessante mensen ontmoet heb en mijn onderzoek een richting heeft gekregen, veel richting traditionele praktijken en animisme, waar ik altijd al onderzoek naar wilde doen. Ik denk dat ik af en toe wel te onvoorbereid op een interview heb gezeten, doordat ik nog niet een heel duidelijke richting had en dan na het gesprek nog veel meer vragen bedacht die ik had willen stellen. Ook had ik niet één tolk die mij tijdens ieder interview bijstond, maar verschillende tolken en dit zou ik de volgende keer anders doen omdat ik denk dat de mening van mijn tolken de gesprekken ook wel beïnvloedt heeft. Om de rol van onderzoeker aan te nemen vond ik in het begin heel lastig. In de wijk en bij het gastgezin waar we woonden, ontmoette ik in het begin al meteen veel mensen, maar om met hen over mijn onderzoek te praten en te vragen of zij misschien een specialist kenden waar ik mee naar toe kon vond ik erg moeilijk. Ook had ik voor mijn onderzoek bedacht dat dat vanzelf wel zou komen wanneer ik mensen zou ontmoeten, omdat zij me dan zouden vragen wat ik in Senegal deed en dan is het gesprek al op het onderwerp van mijn onderzoek. In de praktijk bleek dit erg tegen te vallen. Senegalezen zijn erg snel in contact leggen, dus in contact komen met hen is geen probleem, maar om vervolgens in een goed gesprek te komen in plaats van voor de televisie gezet te worden bleek nog erg lastig. De televisie was overigens sowieso wel een frustrerende factor want deze stond werkelijk altijd en overal aan. Ook tijdens interviews stond er wel eens een televisie aan en dit is erg storend. Het voordeel van de televisie was wel dat je wat te doen had als iemand weer eens anderhalf uur te laat kwam op een afspraak.. Na twee weken kon ik me hier wat makkelijker overheen zetten en is dit helemaal goed gekomen, maar dit heeft wel voor een langzame start gezorgd. Wat ik ook moeilijk vond was het taalverschil, ik praatte in het begin

nog geen goed Frans en zodra ik eindelijk enigszins Frans kon, vond iedereen dat ik de lokale taal, Wolof, moest leren. Deze bleek absoluut niet gemakkelijk, maar dat leverde ook weer grappige momenten met mijn informanten op. Door de vrienden die ik maakte en de gastvrijheid van de Senegalezen heb ik echt een hele leuke tijd gehad, zonder al te veel heimwee. Ook werd ik hierdoor al snel ‘ondergedompeld’ in de cultuur en begon ik al als een Senegalees te leven. Ik voelde me nooit heel erg buitenstaander en dat heeft meegeholpen bij mijn onderzoek. Omdat ik op een gegeven moment vrienden begon te worden met sommige informanten, kreeg ik af en toe wel een schuldgevoel als ik weer over het onderwerp van mijn onderzoek begon, omdat ik ze niet het gevoel wilde geven dat ik alleen met ze om ging in het belang van mijn onderzoek, dit gaf soms voor mijzelf wel rare situaties, maar over het algemeen vond iedereen het gewoon heel leuk om over dit onderwerp te praten en was het dus totaal geen probleem. Overigens vond ik de twee maanden die ik had voor mijn onderzoek, in verband met de taalcursus de eerste drie weken, veel te kort en had ik het idee dat ik op het moment moest stoppen dat ik er net goed in zat en me echt onderzoeker begon te voelen. Maar dit is ook weer een positief punt want dat betekent natuurlijk dat ik het onderzoek doen, het land en de mensen veel te leuk vond om weer terug naar Nederland te keren!

Hiernaast staat nog een foto van mij (in het midden) als veldwerker, deze meisjes waarmee ik op de foto sta heb ik in het begin van de twee maanden veldwerk leren kennen. Ik heb met hen leuke gesprekken over mijn onderzoek gehad, maar tegelijkertijd bezorgden zij mij een mooi voorbeeld van een moeilijke veldwerksituatie toen zij 1000 CFA (1,5 euro) van mijn beltegoed “leenden”!

Bijlage 2 : Résumé en français

À cause du syncrétisme religieux après l'avènement de l'Islam au Sénégal, il y a deux catégories de spécialistes dans le domaine des magies religieuses; les spécialistes traditionnels et les spécialistes islamiques. Les spécialistes traditionnels offrent aide, protection et guérison via des pratiques traditionnelles comme la sorcellerie, aide des esprits des ancêtres et plantes. Les spécialistes islamiques offrent la même aide, mais utilisent d'autres techniques comme fabriquer des amulettes à base de textes du Coran, numérologie, et prier Allah. Les deux parties compétissent mais sont supplémentaires. Car, les spécialistes islamiques pourraient offrir presque la même aide, mais pas totalement la même parce que l'Islam considère que les pratiques comme la sorcellerie sont une ètre hérésie préislamique. Par conséquent, il y a des problèmes entre les pratiquants de la sorcellerie et les spécialistes islamiques. Donc, les spécialistes islamiques ne peuvent pas être les seuls dans le domaine de la magie religieuse comme ils le voudraient. En même temps, les spécialistes traditionnels doivent accepter d'autres spécialistes et ils ne sont pas les seuls dans le domaine.

A Dakar, où j'avais fait mes recherches, la situation est un peu différente. Au niveau des zones urbaines comme Dakar, il n'y a pas beaucoup de spécialistes traditionnels. Les spécialistes traditionnels sont presque seulement dans les zones rurales comme la Casamance. Donc, à Dakar il y a une autre situation parce que les habitants de Dakar ont aussi bien besoin des pratiques de spécialistes traditionnels que des spécialistes islamiques. Cette situation est le résultat d'une autre catégorisation : islamique et chrétienne. Les spécialistes chrétiens sont au dessous des pratiques des spécialistes traditionnels et remplissent une niche à côté des spécialistes traditionnels.

Le sujet de mes recherches est spécifique aux spécialistes féminines. Dans le domaine des spécialistes traditionnelles et chrétiennes, il n'est pas anormal pour une femme d'être responsable. Mais dans le domaine des spécialistes islamiques il y a une petite différence parfois difficile à remarquer. Le domaine de la pratique islamique de la magie religieuse est un domaine normalement réservé aux hommes. Mais à Dakar, avec le syncrétisme religieux, il est possible pour une femme d'être responsable et spécialiste simultanément parce que dans la société traditionnelle, les femmes avaient toujours une position respectable dans le domaine de la magie religieuse et dans la société aussi. Mais pour une femme le fait d'être une responsable islamique spécialiste, c'est souvent seulement possible lorsque la femme combine les pratiques

islamiques avec les pratiques traditionnelles. Cette combinaison des deux pratiques dans le domaine de la pratique magique s'explique par le fait que ces différents spécialistes ont le même but, mais ils ou elles n'utilisent pas la même technique.